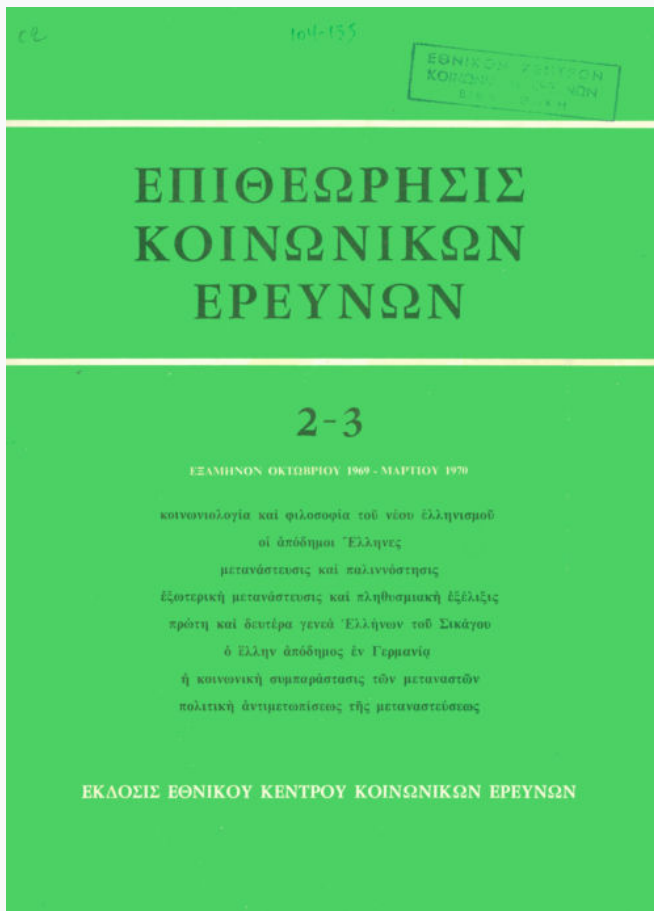

The Greek Review of Social Research

Vol 2 (1970)

2-3

Μετανάστευσις και παλιννόστησις

Ιωάννης Μητσός

doi: [10.12681/grsr.397](https://doi.org/10.12681/grsr.397)

Copyright © 1970, Ιωάννης Μητσός

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Μητσός Ι. (1970). Μετανάστευσις και παλιννόστησις. *The Greek Review of Social Research*, 2, 116-129.
<https://doi.org/10.12681/grsr.397>

μετανάστευσις και παλιννόστησις

υπό

Ἰωάννου Μητσού

ἀντιπροέδρου

τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Βιομηχάνων

Εἰς τὸ παρὸν ἄρθρον, καὶ μετὰ βραχείαν ἱστορικὴν ἀνασκόπησιν τῶν κινήσεων (ἀναχωρήσεων καὶ ἐπιστροφῶν) μεταναστῶν εἰς τὴν σύγχρονον Ἑλλάδα, ἐξετάζομεν δύο ρεύματα ἐπιστροφῆς Ἑλλήνων εἰς τὴν Χώραν: α) τὴν ἐπ'ἀνόδον τμήματος τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς χώρας ὡς ἡ Αἴγυπτος, αἱ βαλκανικαὶ καὶ αἱ τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς, β) τὴν αὐθόρμητον ἐπιστροφήν Ἑλλήνων ἐργασθέντων προσφάτως εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην· περαιτέρω ἐκθέτομεν: γ) τὰ ἐξαγγελλθέντα χάριν τῆς ἀποκαταστάσεως καὶ ἀξιοποιήσεως τῶν παλιννοστούντων ἐργαζομένων κυβερνητικὰ μέτρα, δ) περιπτώσεις ἐπιχειρήσεων ἀπασχολουσῶν παλιννοστούντας μετανάστας, ε) τὰ προσωρινὰ ἀποτελέσματα τῆς παρούσης μελέτης.

ἱστορικὴ ἀνασκόπησις ἀναχωρήσεων καὶ ἐπιστροφῶν τῶν Νεοελλήνων

Ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἡ Ἑλλάς ὑπῆρξε χώρα μεταναστεύσεως, ὡς καὶ χώρα ἐπιστροφῆς τῶν μεταναστῶν ἢ τῶν ἀπογόνων τῶν.

Ἡ σύγχρονος Ἑλλάς ἀπέκτησε τὴν ἀνεξαρτησίαν της διὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἐκτοτε δεκάδες χιλιάδων Ἑλλήνων, διεσκορπισμένων εἰς χώρας δυτικὰς, βαλκανικὰς ἢ σλαβικὰς, ἐπιστρέφουν καὶ ἐγκαθίστανται εἰς αὐτήν, μεταφέροντες τὰς περιουσίας καὶ τὰς γνώσεις των, ἕνα πολύτιμον «ἀνθρώπινον ἐξοπλισμόν», ὁ ὁποῖος συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Χώρας.

Ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆ, ἐν τούτοις, δὲν εἶναι τόσο ταχεῖα ὅσον ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν ἀναγκῶν. Οὕτω, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος δημιουργεῖται σημαντικὸν μεταναστευτικὸν ρεῦμα, κυρίως πρὸς Ἡνωμένας Πολιτείας. Πολλοὶ ἑκατοντάδες χιλιάδων Ἑλλήνων μεταβαίνουν εἰς Ἀμερικὴν μέχρι τοῦ 1920, ἔτους ἀπαγορεύσεως τῆς εἰσόδου εἰς Ἡνωμένας Πολιτείας (Quota Act). Ἐξ αὐτῶν, ἄλλοι ἐπέστρεψαν εἰς Ἑλλάδα εἰς ἐνεργὸν ἡλικίαν, ἄλλοι ἐπιστρέφουν σήμερον εἰς ἡλικίαν συνταξιοδοτήσεως καὶ διὰ «νά ἀποθάνουν εἰς τὴν γενέτειραν». Ἡ πλειονότης βεβαίως παρέμεινε εἰς Ἀμερικὴν. Ἡ σπουδαιότης αὐτῶν τῶν ἐπιστροφῶν δὲν ἔχει μελετηθῆ, δυνάμεθα ὅμως νὰ εἰπώμεν ὅτι ἐπηρεάσαν τὴν οικονομικὴν δραστηριότητα διὰ τῆς αὐξήσεως συναλλάγματος καὶ καταναλώσεως καί, κυρίως, διὰ τῆς ἐπενδύσεως εἰς ἀκίνητα (τῶν ὁποίων τὸ εἰσόδημα εἶναι σταθερὸν καὶ ἡ ἀξία των δὲν μειοῦται), κατὰ δεύτερον δὲ λόγον εἰς τίτλους κρατικῶν ἢ ἄλλων δανείων. Ἐντελῶς ἐξαιρετικαί εἶναι αἱ περιπτώσεις μεταναστῶν ἐξ Ἀμερικῆς οἱ ὅποιοι εἶχον τὴν κατάλληλον ἡλικίαν καὶ τὸ θάρρος νὰ δημιουργήσουν σημαντικὰς ἐπιχειρήσεις, μάλιστα δὲ εἰς τὸν τομέα τῆς βιομηχανίας.

Καὶ ἕτερον μεταναστευτικὸν ρεῦμα ἐκκινεῖ, ἐπίσης, κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα. Οἱ ἱστορικοὶ δεσμοὶ τῆς Αἰγύπτου μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἐξέλιξις τῆς διαρκούν-

τος του δευτερου ημισους του παρελθοντος αιδωνος και αι εργασιαι εις την διωρυγα του Σουεζ προσειλκυσαν χιλιαδας Έλληνων, μεταξυ των οποιων και κατοικους των νησων του Αιγαίου. Η μεταναστευσις αυτη συνετελεσεν εις την δημιουργιαν εν Αιγυπτω σημαντικης ελληνικης κοινοτητος, πολυ δραστηριας μεχρι της εποχης του πολεμου του Σουεζ. Έκτοτε, η πολιτικη του εξαραβισμου εξηναγκασε τους περισσοτερους Έλληνας να εγκαταλειψουν την Αιγυπτον και να επιστρεψουν εις την Ελλάδα.

Μεταναστευτικον ρευμα, μικροτερως σπουδαιωτητος, παρατηρηθη μεταξυ 1915 και 1930 προς Γαλλιαν. Αι αναγκαι των πολεμικων εργοστασιων ηναγκασαν την χωραν αυτην να ζητηση εργατικης χειρας εις Ελλάδα, Ινδονησιαν και Κιναν. Το ρευμα συνεχιση μεχρι της μεγαλης κρισεως του 1929-1930. Τοτε οι Έλληνες οι διαμενοντες εν Γαλλια ολιγωτερον των δεκα ετων ηναγκασθησαν να επιστρεψουν εις Ελλάδα.

Η πλεον σημαντικη επανοδοσ, απο αριθμητικης και ποιοτικης αποψεως, επραγματοποιηθη κατα τας ανταλλαγας πληθυσμων μετα του 1918. "Εν και ημισυ εκατομυριον Έλληνων ανετηλλαγησαν με 300.000 περιπου μουσουλμανους της Ελλάδος. Προκειται περι αναγκαστικης επιστροφης μετα την μικρασιατικην καταστροφην. Η εκ της επανοδοσ αυτης αυξησις του πληθυσμου, κυριως του αγροτικου, αλλα και του αστικου, συνετελεσεν εις την αναπτυξιν της προπολεμικης Ελλάδος.

Η αγροτικη μεταρρυθμισις, επιβληθεισα εκ της προσθηκης ενος εκατομυριου επι πλεον αγροτων, και η προς εργασιαν προθυμια των προσφυγων εδωσαν ωθησιν εις την παραγωγην και την γεωργικην αναπτυξιν.

Εξ αλλου, περιξ των μεγαλων και μικρων πολεων της Ελλάδος εγκατεσταθη εργατικη δυναμις προσφυγων, η οποια συνιστα την δημογραφικην βασιν μιθς πρωτης βιομηχανικης αναπτυξεως της Χωρας. Αργοτερον, ο προσφυγικος αυτος κοσμος εδωσεν οικονομικους παραγοντας, ως και διευθυντας μεγαλων, μεσαιων και μικρων επιχειρησεων αι οποια κυριαρχουν ακομη της ωρισμενους αστικουσ συνουκισμουσ και κλαδους της οικονομικης δραστηριοτητος.

Παραλληλως προς τον ανωτερω επαναπατρισμον των Έλληνων των εγκατεστημενων εις βαλκανικας και ανατολικας χωρας, η "Ελλάς υπεδεχθη (και υποδεχεται ακομη) Έλληνας εγκατεστημενους εις αυτας τας χωρας, ως και εις την Ρωσιαν, οι οποιοι, δια λογους πολιτικους, ηναγκασθησαν να επανελθουν εις την χωραν των προγονων των.

Μετα τα ετη 1945-50 αρχιζει η υπερπληθους μεταναστευσις, κυριως προς τον Καναδαν, την Λατινικην Αμερικην και ιδιως την Αυστραλιαν. Αι επανοδοι μεταναστων εν αυτων των χωρων δεν εινα πολυ γνωσται και εινα μαλλον ασημαντοι.

Περι το 1955 αρχιζει η ελληνικη ενδοευρωπαϊκη μεταναστευσις. "Εν πρωτον ρευμα παρατηρειται προς

το Βελγιον, δι' εργασιαν εις τα ορυχεια, το οποιον ανεκοπη κατα το 1959 λογω της κρισεως των ορυχειων και επανηρχισεν αργοτερον. Αι επιστροφαι ηρξηθησαν απο ης εσημειωθη η κρισις.

Περι το 1960 αρχιζει η μεταναστευσις προς την Δυτικην Γερμανιαν και τας αλλας χωρας υποδοχης μεταναστων. Το ενδοευρωπαϊκον αυτο ρευμα λαμβανει διαστασεις.

Κατα το 1962, αι αναχωρησεις αντισταθμιζουν ηδη την φυσικην αυξησιν του πληθυσμου (80.000 περιπου). Κατα το 1965 σημειουνται 130.000 περιπου αναχωρησεις. Κατα το μεγαλυτερον ποσοστον αι αναχωρησειςπραγματοποιουνται προς την δυτικην Ευρωπην, κυριως την Δυτικην Γερμανιαν.

Το ιδιαζον χαρακτηριστικον της ενδοευρωπαϊκης αυτης μεταναστευσεως εινα αι σημαντικαι επιστροφαι ολιγον μετα της μεταναστευσιν (περιπου 30% των αναχωρησεων εν "Ελλάδος). Προκειται δι' αυθόρμητον επιστροφην, θετουσαν προβληματα, η επιλυσις των οποιων επιβαλλει καθορισμον ωρισμενης πολιτικης και ληψιν καταλληλων μετρων. Η ενδοευρωπαϊκη αυτη διακινήσις εργατικης δυναμικης, ως φαινόμενον εργατικόν, ενδιαφέρει τας αρχας (δημοσιαις, εργοδοτικας και αλλας) της Ελλάδος και των χωρων υποδοχης, ως και τους διεθνεις οργανισμους.

προσφατοι επιστροφαι εξ Αιγυπτου, Ρουμανιας, ΕΣΣΑ και γειτονικων χωρων

Τα μεταπολεμικα γεγονοτα εις Αιγυπτον, εις βαλκανικας και αλλας χωρας εξηναγκασαν τους απογονους των παλαιων ελληνικων κοινοτητων να καταφυγουν εις την Ελλάδα.

Μεγαλυτερα εινα η ομας των Αιγυπτιωτων. Υπολογιζομεν προσωρινως εις 70.000 τας αφιξεις εις Ελλάδα απο του 1955 [μεχρι του 1966] επι 130.000 διαμενοντων εις Αιγυπτον. Οι πλειστοι απησχολουνο εκει εις το εμποριον, την βιομηχανιαν και τας λιμενικας υπηρεσιαις της διωρυγος του Σουεζ, ελαχιστοι δε εις γεωργικας εκμεταλλεουσας. Μεταξυ αυτων, υπαρχουν επισης μικροουμεινοι (δημοσιογραφοι, συγγραφεις, κτλ.) και διαφοροι αριθμοι εργατων. Το επιπεδον μορφωσης του πληθυσμου αυτου εινα πολυ υψηλον (γυμνασιακα σπουδαι, ανωτατη εκπαίδευσις, ξενα γλωσσαι).

Αι επιστροφαι των Αιγυπτιωτων συνεπασαν με την περιδον κατα την οποιαν η "Ελλάς, επανορθωσασα τας εκ του πολεμου ζημιας της οικονομιας της (1945-1955), προσεπαθει παντοιοτροπος να υπερβη το προπολεμικον επιπεδον οικονομικης δραστηριοτητος. Διαρκουσας της βραδειας αλλ' αποτελεσματικης αυτης φασεως εις την οικονομικην προδον, οι Αιγυπτιωται καθορθωθη να απορροφηθον με επιτυχιαν. Τα επαγγελματικα και πνευματικα των προσοντα, και συχνα μερος της περιουσιαις το οποιον η Αιγυπτος τους επετρεψε να αποκομισουν, συνετελεσαν εις

τὴν ἀπορρόφησίν των εἰς τὸν τομέα τῶν ὑπηρεσιῶν (κυρίως τὸν τουρισμὸν, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποίησε τὴν γλωσσομάθειαν των), εἰς τὴν βιομηχανίαν¹ (τεχνικά στελέχη, λογισταί), εἰς τὸ ἐμπόριον (ἐπιστολογράφοι, ἀντιπρόσωποι, κτλ.), εἰς τὰς οἰκοδομικὰς κατασκευὰς, ὅπου ἐποθετήσαν μέγα μέρος τῆς περιουσίας των, τέλος δὲ εἰς τὴν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν. Δὲν γνωρίζομεν περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας γαιοκτήμονες ἐπανήλθον εἰς τὸ αὐτὸ ἐπάγγελμα ἐν Ἑλλάδι.

Εἰς τὴν ἐπιτυχή αὐτὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀφιχθέντων Αἰγυπτιωτῶν συνετέλεσεν ἐπίσης ἡ ἠλψις σειρᾶς μέτρων διὰ τὴν εἰσόδον των εἰς τὴν ἐλληνικὴν οἰκονομίαν (βλ. παράρτημα 1 παρόντος ἄρθρου).

Τὸ οὐσιώδες αὐτῶν τῶν μέτρων συνίσταται εἰς βοήθειαν, νομοθετικῆς, διοικητικῆς καὶ ὑλικῆς φύσεως, ἐξισώνουσιν αὐτοὺς πρὸς τοὺς αὐτόχθονας Ἑλληνας. Ἐάν, π.χ., Αἰγυπτιώτης ἐξήσκει εἰς Αἴγυπτον ἐπάγγελμα χαρακτηριζόμενον εἰς Ἑλλάδα ὡς «κλειστόν» (π.χ. δικηγόρος), ὁ νόμος ἐπεμβαίνει, καθιστῶν τὸν Αἰγυπτιώτην μέλος αὐτοῦ τοῦ ἐπαγγέλματος.

Συχνὰ ἡ νομοθεσία αὐτὴ ἐπροχώρησε περισσύτερον: παρεχωρήθησαν εἰς αὐτοὺς πλεονεκτήματα πέραν καὶ τῶν συνήθως παραχωρουμένων εἰς τοὺς αὐτόχθονας (π.χ. εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν προϋποθέσεων διὰ τὴν ἀναδρομικὴν κοινωνικὴν ἀσφάλισιν).

Ἀνάλογα μέτρα λαμβάνονται ἤδη καὶ διὰ τοὺς Ἑλληνας οἱ ὅποιοι καταφεύουσι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξ ἄλλων χωρῶν. Δεδομένου δὲ ὅτι τὰ κοινωνικὰ καὶ ἐπαγγελματικὰ χαρακτηριστικά τῆς κατηγορίας αὐτῆς ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ τῶν Αἰγυπτιωτῶν, φαίνεται ὅτι ἡ ἀποκατάστασις καὶ τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἀκολουθεῖ τὴν ἴδιαν διαδικασίαν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἐπιστρέφοντας ἐκ Σοβιετικῆς Ἐνώσεως, οἱ ὅποιοι εἶναι κυρίως ἀγρόται, ἀφομοιώνονται εὐκόλως εἰς τὴν ἐλληνικὴν γεωργίαν, ἡ ὁποία παρουσιάζει ἑλλειψιν (τοπικὴν ἢ ἐποχικὴν) ἐργατικῶν χειρῶν.

Βεβαίως, ἡ ἀφομοίωσις αὐτὴ δὲν εἶναι πλήρης. Μικρὸν μέρος τῶν ἐπιστρεφόντων (ἠλικιωμένοι ἢ δυσκόλως προσαρμοζόμενοι) παραμένει ἄνευ ἀπασχολήσεως, ὡς ἐπίσης οἱ συνταξιούχοι, κτλ. Ὑπάρχουν ἐπίσης μερικοὶ οἱ ὅποιοι ἐπροτίμησαν νὰ ἀναζητήσουν τὴν τύχην των μακρὰν τῆς Ἑλλάδος (ἀριθμὸς Αἰγυπτιωτῶν, ὡς καὶ καταγομένων ἐκ Ρουμανίας, ἀφού παρέμειναν ἐπ' ὀλίγον ἐν Ἑλλάδι, μετῆνάστεισαν εἰς χώρας ὑπερποντίους ἢ ἀφρικανικὰς).

αὐθόρμητος ἐπιστροφή ἐργαζομένων προσφάτως εἰς δυτικὴν Εὐρώπην

Τὸ κυριαρχοῦν χαρακτηριστικὸν τῆς προσφάτου μεταναστεύσεως πρὸς δυτικὴν Εὐρώπην εἶναι ὅτι οἱ μεταναστεύοντες διατηροῦν πολὺ στενοὺς δεσμοὺς μετὰ τὴν γενετείραν των καὶ ὅτι ἐπανέρχονται εἰς αὐ-

τὴν ὄχι μόνον ὡς ἐπισκέπται ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐγκατασταθῶν ἐκ νέου. Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἐπέτυχον ἐν τῇ ἠλλοδαπῇ.

Ἐνδουερωπαϊκὴ μετανάστευσις ἀποτελεῖ διὰ τοὺς περισσύτερους μετανάστες ἐγγεῖρημα προσωρινόν. Σκοπὸς των εἶναι νὰ ἐπανεέλθουν κάποτε εἰς τὴν χώραν τῆς καταγωγῆς των.

Ἡ ἐπιστροφή τῶν μεταναστῶν ἀποτελεῖ σύνθετος φαινόμενον διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐν τούτοις, δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐκτιμηθῇ ὁ ὄγκος του. Εἰς τὸ παράρτημα 2 τοῦ παρόντος ἄρθρου παρουσιάζονται αἱ στατιστικαὶ ἀναχωρήσεων μεταναστῶν καὶ τὰ στοιχεῖα καθαρᾶς μεταναστεύσεως τὰ προκύπτοντα ἐκ τῆς ἐτησίως συγκρίσεως εἰσόδων καὶ ἐξόδων ταξιδιωτῶν μετ' ἐλληνικὴν ἰθαγένειαν.

Συγκρινόμενα πρὸς τὴν στατιστικὴν ἀδειῶν ἐργασίας αἱ ὅποια ἐχορηγήθησαν εἰς Ἑλληνας ὑπηκόους ὑπὸ χωρῶν ὡς ἡ Δυτικὴ Γερμανία, τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐπιτρέπουσι εἰς τοὺς εἰδικούς νὰ υπολογίσουν τὰς παλιννοστήσεις εἰς ποσοστὸν 30% περίπου τοῦ ὄγκου τῶν ἐτησίων ἀναχωρήσεων (βλέπε Τράπεζα Ἑλλάδος, *Ἡ Ἑλληνικὴ Οἰκονομία κατὰ τὸ 1964*, καὶ *Economic Survey for Europe*, UN/EC/E 1966).

Ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἐπαγγελματικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ἐλλήνων μεταναστῶν, ὡς συνέπεια τῆς μεταβάσεώς των εἰς τὰς ἐκβιομηχανισμένας χώρας τῆς Εὐρώπης, εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσα. Αἱ ἐλληνικαὶ καὶ γερμανικαὶ στατιστικαί, ὡς καὶ εἰδικαὶ ἔρευναι ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν μεταναστῶν, πρὸ τῆς ἐξ Ἑλλάδος ἀποδημίας των, ἤσκουν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γεωργοῦ ἢ ἤσαν ἀγρόται μετὰ τὴν εὐρείαν ἔννοιαν τῆς λέξεως. Μόνον μικρὰ μειονότης ἤσκει βιοτεχνικὴν ἢ βιομηχανικὴν ἐπάγγελμα εἰς κάπως σημαντικὴν πόλιν. Ὀλίγοι ἀπασχολούμενοι εἰς τὸν τριτογενῆ τομέα (μικροῦπάλληλοι ἢ μικροῦἐμποροὶ) ἔλαβον ἐπίσης τὴν ὁδὸν τῆς πρὸς Εὐρώπην μεταναστεύσεως.

Εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, οἱ ἀγρόται καὶ οἱ ἄλλοι μετανάστη μεταβάλλονται εἰς βιομηχανικοὺς ἐργάτας (οἰκοδομῶν, μεταλλείων, σιδηρουργειῶν, μεταλλουργίας, μηχανικῶν κατασκευῶν, ὑφαντουργίας, ξύλου, πλαστικῶν ὑλῶν, χημείας, κτλ.). Ἐλάχιστοι εἶναι οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τὰς ὑπηρεσίας καὶ ἀκόμη ὀλιγώτεροι οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τὴν γεωργίαν.

Πρόβησις τῶν μεταναστῶν αὐτῶν εἶναι νὰ ἐπιστρέψουν εἰς Ἑλλάδα. Θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἐξακολουθήσουν καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν των νὰ ἐργάζονται εἰς τὴν βιομηχανίαν, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀναχώρησίν των ἐκ τοῦ τόπου καταγωγῆς των ἐγνώριζον ὅτι σχεδὸν δὲν ὑπῆρχον θέσεις δι' ἀπασχόλησιν βιομηχανικῶν. Ὅτω, πολλοὶ σχεδιάζουσι νὰ ἐγκατασταθῶν ἐκ νέου εἰς Ἑλλάδα ὄχι διὰ νὰ ἐργασθῶν ὡς ἐργάται βιομηχανίας, ἀλλὰ διὰ νὰ δημιουργήσουν ἰδικὴν τὴν ἐπιχειρήσιν, ἀγοράζοντας κτήματα, μικρὰν οἰκίαν, ἑλκυστήρα, φορτηγὸν εἰς τὸ χωριὸν, ἢ δημιουργοῦντες

1. Ἡ ἔταρτα «Αλουμίνιον τῆς Ἑλλάδος» (Pechiney) ἐκ τῶν 7.000 ὑποψηφίων ἐπέλεξε 1.000 ἐργάτας καὶ ὑπαλλήλους, ἐξ ὧν 650 Αἰγυπτιώτας.

ἐμπόριον, ἐργαστήριον, ἢ ἀποκτῶντες διαμέρισμα εἰς τὴν πόλιν.

Ἐν τούτοις, οἱ περισσότεροι προτιμοῦν ἔμμισθον ἀπασχόλησιν εἰς τὴν βιομηχανίαν, διότι γνωρίζουν ἐκ πείρας ὅτι τὸ μικροεμπόριον ἢ ἡ μικρὰ βιοτεχνία δὲν εἶναι βιώσιμα. Εἰς τὸ παράρτημα 3 παρουσιάζονται στατιστικοὶ πίνακες, προερχόμενοι ἀπὸ εἰδικὴν ἔρευναν τοῦ κ. Ἡλίας Δημητρά μετὰ 10.000 μεταναστῶν οἱ ὅποιοι ἐπεσκέφθησαν τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ Χριστούγεννα 1964. Οἱ πίνακες αὐτοὶ ἐνισχύουν τὰς ἀνωτέρω ἐκθεσίσεις ἀπόψεις.

Τὰ ἐπιθυμητὰ ὑπὸ τῶν μεταναστῶν ἡμερομίσθια δὲν εἶναι τὰ λαμβανόμενα εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Αἱ ἀπαιτήσεις τῶν πλησιάζουσιν συχνὰ τὰ ἡδὴ καταβαλλόμενα ἐν Ἑλλάδι ἡμερομίσθια. Ὅτι ἐνδιαφέρει κυρίως τοὺς μετανάστας εἶναι ἡ σταθερότης, ἡ διάρκεια τῆς ἀπασχολήσεως καὶ ἀκόμη... αἱ ὑπερφορταί.

Αἱ πληροφοροῖαι ὡς πρὸς τὸ τί πράττουν οἱ ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι ἐλλιπεῖς. Εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὴν Μακεδονίαν οἱ μετανάσται ἀνοικοδόμησαν τελείως τὰ χωρία τῶν. Ἄλλοι ἐδῶσαν ὄθησιν εἰς τὰς οἰκοδομικὰς ἐργασίας ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Μερικοὶ ἐπεξέτειναν καὶ ἐσυγχρόνησαν τὰς ἀγροτικὰς τῶν ἐπιχειρήσεις. Ἄλλοι ἐγκατέστησαν διάφορα ἐργαστήρια ἢ ἐδημιούργησαν ἐμπορικὰς ἢ μικρὰς μεταφορικὰς ἐπιχειρήσεις, κτλ. Πάντως, εἰς τὰ ἐργοστάσια τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ Πειραιῶς, τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Βόλου καὶ ἄλλοιχοῦ εὐρίσκοντο ὅλοι καὶ συχνότερον ἐπιστρέψαντας μετανάστας. Ἐλλείπει ὅμως ἡ συστηματικὴ ἀπογραφή. Ὁ Σύνδεσμος Ἑλλήνων Βιομηχανῶν προέβη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1965 εἰς ἔρευναν μετὰ 100 μελῶν του, διὰ νὰ ἔχῃ μερικὰς κατὰ προσέγγισιν ἐνδείξεις περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παλιννοστούντων μεταναστῶν τῶν ἀπασχολουμένων ἡδὴ εἰς βιομηχανίας-μέλη τοῦ Συνδέσμου. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρευνῆς αὐτῆς παρουσιάζονται εἰς τὸ παράρτημα 4 τοῦ παρόντος ἀρθροῦ.

ἔξαγγελία μέτρων διὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῶν παλιννοστούντων

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται πρόδηλος ἡ ἀνάγκη νὰ γνωρίσωμεν καλῶτερον καὶ νὰ βοηθησωμεν τοὺς μετανάστας οἱ ὅποιοι ἐπιστρέφουν ἢ προτίθενται νὰ ἐπιστρέψουν εἰς Ἑλλάδα. Ἄλλως, ἡ ἀπόκτησις εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν τεχνικῶν γνώσεων καὶ βιομηχανικῆς συνειδήσεως, ὡς καὶ ἡ προσαρμογὴ τῶν εἰς τὴν ζωὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀστικῶν βιομηχανικῶν κέντρων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀξιοποιηθῇ. Κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1965 ἐξηγγέλη ἡ λήψις μέτρων, τῶν ὁποίων καὶ ἐπιχειρήθη δοκιμαστικῶς ἡ ἐφαρμογή. Τὰ μέτρα αὐτά, περιληφθέντα εἰς τὸ πενταετὲς σχέδιον προγράμματος οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος (1966-1970) ἔχουν ὡς ἀκολούθως:

1. Ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἐκπροσώπων τῶν ἐλλήνων ἐργοδοτῶν, ἐνεργεῖται λεπτομερῆς ἐξακριβω-

σις τῶν θέσεων αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦν εἰδικευμένους ἐργάτας καὶ δὲν ἔχουν πληρωθῆ ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα ὑπὸ διαθεσίμων ἐργατῶν διαμενόντων ἐν τῇ Χώρα. Βάσει τῆς ἐξακριβώσεως αὐτῆς θὰ γίνουσι προσφοραὶ συμβάσεων ἐργασίας ἐτησίως διαρκείας πρὸς τοὺς ἐπιστρέψαντας Ἑλληνας μετανάστας ἢ πρὸς τοὺς μετανάστας οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται μὲν ἀκόμη εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ἀλλὰ τῶν ὁποίων αἱ συμβατικαὶ ὑποχρεώσεις εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἔχουν λήξει. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ θὰ εἶναι πάντως ἀπολύτως ἐλεύθεροι νὰ μεταναστεῦν ἐκ νέου, ἐὰν δι' οἰονδήποτε λόγον δὲν θὰ ἔμενον ἱκανοποιημένοι ἐκ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐργασίας τῶν, ἢ ἐὰν συνέβαινε νὰ ἐκδηλωθῇ—πρὸ τῆς λήξεως τῶν ἐν Ἑλλάδι συμβάσεώς τῶν—κάμψις τις ἀπρόβλεπτος τῆς ἀπασχολήσεως εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις ὅπου ἐργάζονται.

2. Θὰ δοθῇ προσεχῶς πρὸς συμπλήρωσιν, εἰς ὄλους τοὺς μεθοριακοὺς σταθμοὺς καὶ τοὺς λιμένας, εἰς τοὺς ἐπανερχόμενους μετανάστας εἰδικὸν δελτίον ὅπου θὰ συμπληρώσων τὸ ὄνοματεπώνυμόν του, τὸ ἐπάγγελμα λεπτομερῶς, ὡς καὶ ἐὰν ἐπιθυμοῦν ἢ μὴ νὰ ἀναλάβουν ἐν Ἑλλάδι τὰς προσφερομένας εἰς αὐτοὺς ἐργασίας.

3. Αἱ προσφοραὶ ἐργασίας πρὸς παλιννοστούντας θὰ δημοσιεύονται εἰς ἐπίσημον δελτίον εἰδικῶς δι' αὐτοὺς συντασσόμενον καὶ ἐκδιδόμενον περιοδικῶς. Τὸ ἐντυπον αὐτὸ θὰ διανέμεται κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν μεταναστῶν, θὰ ἀποστέλλεται εἰς τὰς οἰκογενεῖας τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὡς καὶ εἰς τοὺς ἐν δυτικῇ Εὐρώπῃ ἐργαζομένους Ἑλληνας, μέσθ τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ὑπηρεσιῶν τοῦ Ὑπουργείου Ἑργασίας καὶ τῶν μεταναστευτικῶν ὀργανώσεων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἡ προσφορὰ καὶ ἡ ζήτησις μονίμου ἐργασίας θὰ συσχετίζεται καὶ θὰ ἱκανοποιῆται ἀμοιβαίως, αἱ δὲ ἱκανότητες τῶν ἐλλήνων μεταναστῶν θὰ ἀξιοποιήωντο πρὸς ὄφελος τῆς Ἑθνικῆς μας Οἰκονομίας.

4. Εἰς τοὺς παλιννοστούντας καὶ τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν τῶν θὰ χορηγῆται προσεχῶς ἐκπτώσις ἐπὶ τῶν εἰσιτηρίων διὰ τὸ ἐπὶ ἐλληνικοῦ ἐδάφους τμήμα τῆς διαδρομῆς. Ἐπὶ πλέον, μελετῶνται ἐυκολαί διὰ τὴν ἐπὶ μειωμένῳ ἀσμφῷ εἰσαγωγῆν εἰδῶν προσωπικῆς καὶ οἰκιακῆς χρήσεως καὶ ἄλλων εἰδῶν σχετικῶν μετὰ τὴν δραστηριότητα τῶν μεταναστῶν. Θὰ ἀπαγορεύεται ἡ ἐμπορία τῶν εἰδῶν αὐτῶν, ἀλλὰ θὰ ἐπιτρέπεται ἡ χρησιμοποίησις τῶν ὑπὸ τῶν ἐπιστρεφόντων ἢ συνεταιρικῶς μετ' ἄλλων προσώπων. Τέλος, θὰ χορηγηθῶν δάνεια εἰς τοὺς παλιννοστούντας ἀγρότας καὶ βιοτέχνας, ἐφ' ὅσον ἔχουν καταθέσιν εἰς τὸ Ταμειυτήριον ἢ εἰς Τράπεζαν. Θὰ προτιμηθῶν κατὰ τὴν χορηγήσιν τῶν δανείων οἱ συνεταιρισμοὶ παιδιῶν μεταναστῶν, πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ πνεύματος συνεργασίας καὶ διὰ τὴν δημιουργίαν βιωσίμων μονάδων εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν βιοτεχνίαν καὶ τὸν τουρισμὸν.

5. Εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα τῆς Χώρας θὰ συσταθῶν μικταὶ ἐπιτροπαὶ ἐξ ἰδιωτῶν καὶ ἐκπροσώπων

τῶν ἀρχῶν, με σκοπὸν τὴν προστασίαν τῶν οἰκογενειῶν τῶν μεταναστῶν, τὴν ὑποδοχὴν καὶ χρησιμοποίησιν τῶν παλιννοστούτων, τὴν διατήρησιν ἐπαφῆς με τοὺς ἀναχωροῦντας ἐν τὴν παροχὴν πάσης χρησίμου πληροφορίας καὶ βοήθειας.

Διὰ τὴν καλύτεραν προστασίαν τῶν συμφερόντων τῶν μεταναστῶν θὰ ἐπιδιωχθῆ ἡ σύστασις Ὁμοσπονδίας ὁλων τῶν ὀργανώσεων μεταναστῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀνωτέρω θὰ ἀνατεθῆ εἰς Ἐπιτροπὴν ἀποτελουμένην ἐξ ἐκπροσώπων ὁλων τῶν ἁρμοδίων Ὑπουργείων, με συμμετοχὴν, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, καὶ ἐκπροσώπων τῶν παραγωγικῶν τάξεων καὶ τῶν μεταναστῶν.

μελέτη περιπτώσεων ἐπιστρεψάντων ἐργαζομένων εἰς βιομηχανίας

Εἰς τὸ παρὸν στάδιον ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἐπιστροφὴ τῶν μεταναστῶν δὲν ἔδωκεν ἀφορμὴν διὰ τὴν λήψιν ἰδιαιτέρων μέτρων ἐκ μέρους τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων. Οἱ μετανάσται ἐπιστρέφουν τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν καὶ προσαρμόζονται εἰς τὴν οἰκονομικὴν δραστηριότητα βιομηχανικῆς ἢ ἄλλης μορφῆς, συμφώνως πρὸς τοὺς συνήθεις μηχανισμοὺς οἱ ὅποιοι διέπουν τὸ ἐλληνικὸν ἐργατικὸν δυναμικόν (εἶτε ἔχει μεταναστεύσει εἶτε ὄχι), δηλαδὴ τοὺς μηχανισμοὺς τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς ἐργασίας.

Ἐν τούτοις, προσφάτως, δύο νέαι ἐλληνικαὶ βιομηχανίαὶ ἀνάλαβον ἰδιαιτέραν πρωτοβουλίαν διὰ τὴν πρόσληψιν ὀρισμένου ἀριθμοῦ ἀπασχολουμένων εἰς δυτικὴν Εὐρώπην.

Ἐξ ἄλλου, τρίτῃ βιομηχανία (τομεὺς ὀρυχείων) ἐδοκίμασε νὰ προσλάβῃ ἑλληνὰς ἐργάτας ἐργαζομένους εἰς ὀρυχεῖα τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

Αἱ πρωτοβουλίαὶ αὐτὰ συνίστανται εἰς προτάσεις τῶν ὡς ἄνω ἐπιχειρήσεων δι' ἐργασίαν πρὸς τοὺς ἑλληνὰς μετανάστας τῆς Δυτικῆς Γερμανίας, τοὺς ἐργαζομένους εἰς χαλυβουργεῖα, εἰς μεταλλικὰς κατασκευὰς καὶ εἰς ὀρυχεῖα, ἢ πρὸς τὰς ἐν Ἑλλάδι οἰκογενεῖας τῶν.

Φαίνεται ὅτι ἡ ἀντίδρασις ἐκ μέρους τῶν μεταναστῶν ἦτο ἄρκετὰ θετικὴ. Μερικαὶ μικραὶ ὁμάδες ἐργατῶν κατέλαβον ἤδη τὰς προσφερόμεναις ἐργασίας. Ἡ περιορισμένη αὐτῆ ἐμπειρία ἐνεθάρρυνε τὰς βιομηχανίας νὰ συνεχίσουν τὰς προσπάθειάς τῶν εἰς αὐτὸν τὸν τομέα. Πάντως, ἡ ὅλη ἐμπειρία εἶναι πρόσφατος καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν ἦτο εὐκολον νὰ σχηματισθῆ ἀκριβῆς συνολικὴ εἰκὼν οὔτε νὰ διατυπωθῶν γενικώτερα συμπεράσματα.

Τὸ χαρακτηριστικὸν λοιπὸν τοῦ μελετωμένου φαινομένου παραμένει ἡ αὐθόρμητος ἐπιστροφή, δηλαδὴ ἡ ἀποφασίζομένη ἄνευ παροτρύνσεως τῶν ἐλλήνων ἐργοδοτῶν. Διὰ τοῦτο ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Βιομηχάνων ἐγένετο δοκιμαστικὴ ἔρευνα εἰς ἑξ βιομηχανίας μεταξὺ 40 ἐργατῶν οἱ

ὁποῖοι εἶχον προηγουμένως μεταναστεύσει εἰς τὸ ἐξωτερικόν, κυρίως εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, καὶ ἐπέστρεψαν εἰς Ἑλλάδα με ἰδικὴν τῶν πρωτοβουλίαν.

Ἡ ἔρευνα διετέλεθη ὑπὸ τοῦ κ. Ἡλία Δημητρά καὶ τῆς Δίδως Ἰωάννας Μαγγανάρα. Κατὰ τὴν διάρκειαν ἐδικῶν συνεντεύξεων οἱ ἐργάται ἠρωτήθησαν διὰ τοὺς λόγους τῆς ἐπιστροφῆς, τοὺς τρόπους ἐξυρρέσεως ἐργασίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν συγκρίσει με ἐκείνους τοῦ ἐξωτερικοῦ, τὸν βαθμὸν ἰκανοποιήσεως ἀπὸ τὴν ἐργασίαν τὴν ὁποίαν ἀσκούν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν, τὴν ἰδιαιτέραν συνεισφορὰν τῶν εἰς αὐτὴν τὴν ἐργασίαν μετὰ τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐμπειρίαν τῶν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὡς καὶ τὸ ὕψος τῆς σημερινῆς ἀμοιβῆς τῶν ἐν συγκρίσει με τὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τὴν πρὸ τῆς μεταναστεύσεώς τῶν.

Ἐξ ἄλλου, ἐτέθησαν ἐρωτήσεις σχετικαὶ πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς κοινωνικῆς προσαρμογῆς τῶν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐξητήθησαν δὲ αἱ ἐντυπώσεις τῶν μεταναστῶν ἀπὸ τῶν ζῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν συγκρίσει με τὴν ζῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὡς καὶ αἱ προοπτικαὶ διὰ τὸ μέλλον τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τὰ δεδομένα αὐτὰ ἐβοήθησαν εἰς τὸ νὰ γνωσθοῦν καλύτερον οἱ λόγοι καὶ αἱ προϋποθέσεις ἐπιστροφῆς καὶ ἐγκαταστάσεως τῶν μεταναστῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐνδεχομένης προσαρμογῆς τῶν εἰς τὴν ἕξω. Ἀλλὰ ἡ ἐπιστροφή εἶναι μόνον κατάληξις ἑνὸς φαινομένου τὸ ὁποῖον ἀρχίζει πολὺ πρὶν οἱ μετανάσται ἀναχωρήσουν διὰ τὸ ἐξωτερικόν. Δι' αὐτὸ ἐθεωρήθη ἀπαραίτητον κατὰ τὰς συνεντεύξεις νὰ ζητηθῶν πρῶτον πληροφορία διὰ τὰ δημογραφικὰ, κοινωνικογεωγραφικὰ καὶ ἐπαγγελματικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μεταναστῶν, ὡς ταῦτα εἶχον πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως διὰ τὸ ἐξωτερικόν. Ἡ μεταβολὴ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν ἐξ αἰτίας τῆς μεταναστεύσεως, ἰδιαιτέρως ἡ ἐπαγγελματικὴ μεταβολὴ καὶ ἐνδεχομένως ἡ ἐπαγγελματικὴ προαγωγὴ τῶν, παρουσιάσθησαν κατὰ τὴν συνέντευξιν.

Τὰ ἀνωτέρω συνεπληρώθησαν με πληροφορίας σχετικὰς πρὸς τὰ κίνητρα ἀναχωρήσεως εἰς τὸ ἐξωτερικόν καὶ πρὸς τὰς ἐκτιμήσεις καὶ ἐντυπώσεις τῶν μεταναστῶν ἐκ τῆς ἐκεῖ ἐργασίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ὅλα αὐτὰ ἐπέτρεψαν νὰ σχηματισθῆ μία εἰκὼν τοῦ τί προσέφερον ἡ μετανάστευσις αὐτῆ, ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τῶν μεταναστῶν.

ἀποτελέσματα τῆς δοκιμαστικῆς ἔρευναι

Ἡ δοκιμαστικὴ ἔρευνα, τῆς ὁποίας συνοπτικῶς παρατίθενται μόνον τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα, διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου μέχρι τοῦ Ἀπριλίου 1966 καὶ ἐπραγματοποιήθη εἰς βιομηχανίας ἀνηκούσας εἰς τοὺς κλάδους τοῦ ἀκολουθοῦντος πίνακος.

Αἱ βιομηχανίαὶ αὐτὰ ἐπελέγησαν ἀπὸ κατάλογον βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων αἱ ὁποῖαι ἔχουν προσ-

Βιομηχανία¹ κατὰ σειράν ἐρευνῆς Ἐρωτηθέντες ἐργάται

1. Βιομηχανία οἰκιακῶν ἠλεκτρικῶν συσκευῶν	15
2. Βιομηχανία λεβητῶν	3
3. Βιομηχανία τηλεφωνικῶν καλωδίων	4
4. Βιομηχανία ὑφαντουργικῆ	11
5. Βιομηχανία οἰκιακῶν ἠλεκτρικῶν συσκευῶν	4
6. Βιομηχανία ταπήτων	3
Σύνολον	40

1. Περιοχὴ Ἀθηνῶν : 5, βιομηχανία Πατρῶν : 1.

λάβει μετανάστας ἐπιστρέψαντας ἐκ δυτικῆς Εὐρώπης. Ὁ κατάλογος κατηρτίσθη ὑπὸ τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Βιομηχάνων καὶ ἔχει ἐνδεικτικὴν ἀξίαν μόνον. Διὰ διαφόρους λόγους, εἶναι δύσκολον εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις νὰ γνωρίζουν τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸν τῶν ἐργατῶν τῶν οἱ ὁποῖοι ἔχουν προηγουμένως ἐργασθῆ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν πρόσληψιν εἰς τὰς ἑλληνικὰς βιομηχανίας ἢ καὶ μεταγενεστέρως οἱ ἐπιστρέφοντες ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐργάται δὲν δηλώνουν πάντοτε ὅτι εἶχον μεταναστεύσει. Ἐξ ἄλλου, εἶναι γεγονός ὅτι ἐνίοτε ἡ ὑπερπείρα προσωπικοῦ τῶν ἐπιχειρήσεων δὲν ἐπιμένει νὰ πληροφορηθῆ ἔάν οἱ ὑποψήφιοι πρὸς πρόσληψιν εἶχον ποτὲ μεταναστεύσει. Ὁ ἀνωτέρω κατάλογος δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῆ ὡς πλήρης ἀπογραφή ἀλλ' ὡς ἐνδεικτικὸς πίναξ (βλ. παράρτημα 4), ὁ ὁποῖος ἐπέτρεψε τὴν ἐπιλογὴν τῶν ἐξ ἐπιχειρήσεων τῆς ἐρευνῆς.

Ἡ ἐπιλογή τῶν ἐπιχειρήσεων προσδιορίσθη ὑπὸ τεχνικῶν κριτηρίων διενεργείας τῆς ἐρευνῆς (π.χ. εὐχέρεια μεταβάσεως τοῦ ἐρευνητοῦ). Ὁ ἐρευνητὴς ἐλάμβανε συνέντευξιν συνήθως ἀπὸ ὅλους τοὺς μεταναστεύσαντας ἐργάτας τοῦ ἐργοστασίου. Σπανίως μόνον εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραλείψῃ ὠρισμένους (π.χ. ὄσους εἰργάζοντο κατὰ τὴν νύκτα). Αἱ συνεντεύξεις ἐλαμβάνοντο ἐντὸς τῶν ἀναφερθέντων ἐργοστασίων. Ὁ ἐρευνητὴς ἦτο συνήθως μόνος μετὰ τοῦ παλιννοστήσαντος ἐργάτου εἰς γραφεῖον ἐιδικῶς παραχωρηθὲν. Συνέβη ὁμως νὰ παρίστανται κατὰ τὴν συνέντευξιν καὶ ἄλλα πρόσωπα, εἰς παρατηρηταί, τὰ ὁποῖα σπανίως παρενέβησαν εἰς ὠρισμένας φάσεις.

Ἡ παρουσία, εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς, τρίτων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συνεντεύξεως δὲν φαίνεται νὰ ἐδυσχέρανε τὴν καλὴν διεξαγωγὴν τῆς ἐρευνῆς οὔτε νὰ ἐπηρέασε τὰ ἀποτελέσματα. Τὰ παρατιθέμενα κατωτέρω συμπεράσματα, περισσώτερον δὲ ἢ ἀναλυτικὴ ἐκθεσις τῆς ἐρευνῆς, ὅταν δημοσιευθῆ, θὰ πείσῃ διὰ τὸ ἀνεπηρέαστον τῶν ἀπαντήσεων.

πρῶτα ἀποτελέσματα τῆς ἐρευνῆς

α) Οἱ ἐργάται πρὶν μεταναστεύσουν

1. Ἡ ἐρευνα διεξήχθη μετὰξὺ ἐργατῶν τῶν ὁποίων τὰ χαρακτηριστικά ἔχουν ὡς ἑξῆς:
— ἄνδρες 33, γυναῖκες 7, σύνολον 40,
— ἡλικία τῶν ἐργατῶν πρὶν μεταναστεύσουν: 80% μέχρι 34 ἐτῶν (32 ἐπὶ 40) καὶ 20% ἄνω τῶν 35,

— ἄγαμοι πρὶν μεταναστεύσουν 70%, ἔγγαμοι 30% (13 ἐπὶ 40),
— διαμονὴ πρὶν μεταναστεύσουν: 23 εἰς Ἀθήνας, 9 εἰς Πελοπόννησον, 4 εἰς Βόρειον Ἑλλάδα, 4 ἄλλαχοι,
— 5 ἄγροται καὶ 35 κάτοικοι πόλεων (ἐκ τῶν ὁποίων 20 ἀγροτικῆς προελεύσεως, μεταναστεύσαντες ἐκ τῆς ὑπαίθρου εἰς Ἀθήνας καὶ Πάτρας),
— τὰ δημογραφικὰ χαρακτηριστικά τῆς ἐρευνηθείσης ομάδος εἶναι ἀντιπροσωπευτικά τοῦ συνόλου τῶν πρὸς Εὐρώπην ἑλλήνων μεταναστῶν (νέοι, ἄγαμοι, ἀναχωρήσαντες μετὰ τὸ 1959).

Κατὰ γενικὸν κανόνα, οἱ μετανάσται προέρχονται ἐκ Βορείου Ἑλλάδος καὶ εἶναι ἄγροται. Ἀντιθέτως, ἡ ἐρευνηθεῖσα ὁμάς περιελάμβανε κατὰ πλειοψηφίαν κατοίκους τῆς Νοτίου Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ τοῦ πολεοδομικοῦ συγκροτήματος τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν. Οἱ ἡμίσεις περίπου τῶν ἀστῶν αὐτῶν ἐγεννήθησαν καὶ ἠνδράρθησαν εἰς τὴν ὑπαίθρου.

Τὸ ἀστικόν στοιχεῖον κυριαρεῖ, ὡς ἐκ τούτου, εἰς τὴν ἐρευνηθεῖσαν ὁμάδα. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται ἐκ τῶν δεδομένων τῶν σχετικῶν μὲ τὸ πρὸ τῆς μεταναστεύσεως ἐπίπεδον μορφώσεως καὶ τὸ ἐπάγγελμα τῶν ἐρωτηθέντων. Τὰ 3/4 αὐτῶν ἦσαν ἀπόφοιτοι δημοτικῶν σχολῶν καὶ τὸ 1/4 εἶχον παρακολουθήσει τεχνικὴν σχολὴν. Ἡ τελευταία κατηγορία (1/4) περιλαμβάνει καὶ ἄτομα τὰ ὁποῖα ἐνεγράφησαν εἰς τεχνικὰς σχολὰς μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν γυμνασιακῶν τῶν σπουδῶν. Ἐκ τούτων ἄλλοι μὲν συνεπλήρωσαν τὴν τεχνικὴν τῶν ἐκπαίδευσιν, ἄλλοι δὲ ὄχι. Τόσον οἱ μὲν, λόγῳ τῆς τεχνικῆς ἐκπαίδευσέως τῶν, ὅσον καὶ οἱ δὲ, λόγῳ τῆς πρακτικῆς ἐξασκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑπαχθῶν πρὸ τῆς μεταναστεύσεως εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐιδικευμένων βιομηχανικῶν ἐργατῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ ὡς ἄκρως ἐιδικευμένοι τεχνῖται. Τὸ ἐν τέταρτον μόνον αὐτῶν ἀποτελεῖται ἀπὸ γεωργούς καὶ χειρώνακτας τῶν πόλεων.

β) Οἱ ἐργάται κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ

2. Κίνητρα μεταναστεύσεως ὑπῆρξαν τὰ ἀκόλουθα, κατὰ τὰς δηλώσεις τῶν ἐρωτηθέντων:

— λόγοι οἰκονομικοί:

διὰ νὰ κερδίσω περισσώτερα	14
διὰ νὰ καλυτερεύσω τὴν ζωὴν μου	6
διὰ νὰ βρῶ δουλειά	5
— οἰκογενειακοὶ ἢ προσωπικοὶ λόγοι (διὰ νὰ συναντήσω τὸν ἄνδρα μου, νὰ ἐπισκεφθῶ τοὺς γονεῖς μου, κτλ.)	5
— διὰ νὰ κάμω ἐπαγγελματικὴν ἐξάσκησιν ἀμειβομένην εἴτε ἐξάσκησιν ἐξειδικεύσεως ἢ τελειοποιήσεως εἰς τὴν ἐιδικότητά μου	6
ἢ δι' ἐξάσκησιν (stage) ὀργανωθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιχειρήσεως εἰς τὴν ὁποίαν ἐργαζόμενον πρὶν φύγῃ εἰς τὸ ἐξωτερικόν	4
Σύνολον	40

Τὰ κίνητρα πρὸς μετανάστευσιν δὲν εἶναι μόνον οἰκονομικά. Ἡ παρουσία γονέων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν προσελκύει καὶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας. Ἡ επαγγελματικὴ τελειοποίησις ἢ ἡ ἐκμάθησις ἐνὸς επαγγέλματος παρουσιάζεται συνὰς ἄλλως κίνητρον μεταναστεύσεως εἰς τὴν ὁμάδα τῶν ἐργατῶν οἱ ὁποῖοι ἀπήντησαν εἰς τὸ ἐρωτηματολόγιον (1/4 τοῦ συνόλου). Ἡ σημασία τῆς συχνότητος αὐτῆς δὲν μειοῦται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι 4 ἐπὶ τῶν 10 οἱ ὁποῖοι προέβαλον αὐτὸν τὸν λόγον εἶπον ἀποσταλῆ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν διὰ μετεκπαίδευσιν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν ἐπιχειρήσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἐργάζοντο. Ἄλλαι ἔρευναι, γινόμεναι εἴτε μεταξὺ ἐλλήνων ἐργατῶν πρὸ τῆς μεταναστεύσεώς των εἴτε εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην μεταξὺ ἐλλήνων μεταναστῶν, ἐπιβεβαιώνουν ὅτι τὴν ἀπόφασιν διὰ μετανάστευσιν εἰς μίαν χώραν περισσότερον ἐκβιομηχανισμένην καὶ εὐρισκομένην ὄχι πολὺ μακρὰν τῆς Ἑλλάδος ἐπηρεάζει σημαντικῶς ἡ ἐπιθυμία δι' ἀπόκτησιν ἐιδικεύσεως. Ἐξ ἄλλου, τὸ πρόγραμμα μετεκπαίδευσως (stage) τὸ ὀργανωθὲν ὑπὸ ἐλληνικῆς ἐπιχειρήσεως οὐδέμιν παρουσιάζει πρακτικὴν διαφοράν ἀπὸ τὴν ἄλλην μετανάστευσιν αὐτὴν καθ' ἑαυτήν. Οἱ «μετεκπαιδευθέντες» παρέμειναν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀρκετὸν διάστημα μετὰ τὸ πέρασ τοῦ προγράμματος, καθόρισαν δὲ οὐσιαστικῶς μόνον τὸν ἐκεῖ «πρόγραμμα» ἐργασίας, παραμονῆς καὶ ἐκμαθήσεως τέχνης. Συνεδύσαν ἐπίσης τὴν ἐκμάθησιν ἢ τελειοποίησιν εἰς τὴν τέχνην μὲ τὴν ἐπιθυμίαν ἀποταμιεύσεως χρημάτων, γνωριμίας νέας χώρας, κτλ. Τοῦτο ὑπῆρξε κοινὴ συμπεριφορὰ διὰ τοὺς περισσότερους τῶν μεταναστῶν.

3. Οἱ μετανάσται εἶχον κατανεμηθῆ ὡς ἐξῆς κατὰ χώρας: Δυτικὴ Γερμανία 36, Γαλλία 1, Ἀγγλία 1, Ἑλβετία 1, Καναδᾶς 1. Σύνολον 40.

Εἰς τὸ ἐξωτερικὸν, οἱ περισσότεροι μετανάσται ἀπησχολήθησαν εἰς τὴν βιομηχανίαν. Μία μερὶς μόνον ἀπησχολήθη εἰς ἐργασίας παρομοίας μὲ αὐτὰς τὰς ὁποίας ἤσκει προηγουμένως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ὑπόλοιποι ἀπησχολήθησαν εἰς διαφόρους βιομηχανικὰς ἐργασίας, ἄλλοτε ἀναλόγως πρὸς τὰς προσδοκίας των, ἄλλοτε ἀσχέτους πρὸς τὰς ἐπιθυμίας των καὶ τοὺς σκοποὺς διὰ τοὺς ὁποίους μετέβησαν εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἐξ ἄλλου, διεπιστώθη ὅτι ἡ μετακίνησις ἀπὸ μίας ἐργασίας εἰς ἄλλην ἢ ἀπὸ ἐνὸς ἐργοστασίου εἰς ἄλλο ἀποτελεῖ σὺνήθεσ φαινόμενον δι' αὐτούς, ὅπως δι' ὄλους τοὺς μετανάστας γενικῶς.

Οἱ μετανάσται πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των ἐξ Ἑλλάδος ἀνέμεινον ὅτι εἰς τὸ ἐξωτερικόν θὰ ἐκέρδιζον περισσότερα χρήματα εἰς ἐργασίαν «ὀλιγώτερον κοπιαστικὴν καὶ περισσότερον καθαρὰν» (20 ἐπὶ τῶν 40) ἢ ὅτι θὰ ἐτελειοποιούν τὴν τεχνικὴν των, «ὥστε κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν των εἰς Ἑλλάδα νὰ ἐξασφαλίσουν καλὸτερον μέλλον» (10 ἐπὶ τῶν 40). Αἱ προσδοκίαι μερικῶν δὲν ἐξεπληρώθησαν, διότι, ὡς ἐδήλωσαν, «κερδίσεις ἔξω περισσότερα, ξοδεύεις ὅμως

καὶ περισσότερα διὰ τὴν ζήτησιν» ἢ διότι τὸ ὑψηλὸν ἡμερομίσθιον δὲν ἀντισταθμίζει τὰς δυσκολίας προσαρμογῆς εἰς τὸ «κλίμα» καὶ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον (7 ἐπὶ τῶν 20). Ἄλλοι εἶπον δὲ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μάθουν τὴν ἐργασίαν τὴν ὁποία ἠθέλουν. Πάντως, οἱ «δυσηρησθέντες» ἀποτελοῦν τὴν μειονότητα (12 ἐπὶ τῶν 37).

4. Ἡ προσαρμογὴ εἰς τὴν σύγχρονον βιομηχανικὴν ἐργασίαν φαίνεται ὅτι ἦτο ἀρκετὰ καλὴ. Ἐρωτηθέντες ἂν τελικῶς ἔμειναν εὐχαριστήμενοι ἀπὸ τὴν ἐργασίαν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, 37 ἀπήντησαν καταφατικῶς (ἂν καὶ 6 ἐκ τῶν 37 προσέθεσαν εἰς τὴν κατάφασιν μερικὰς ἐπιφυλάξεις ἀσχέτους πρὸς τὴν ἐργασίαν) καὶ 3 ἐκ τῶν 40 ἀπήντησαν ἀρνητικῶς. Τὰ 9 αὐτὰ ἄτομα ἐδικαιολόγησαν τὴν στάσιν των κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον πρὸς τοὺς «δυσηρησθέντους» τοὺς ὁποίους ἤδη ἀνεφέραμεν: πρόκειται κυρίως διὰ δυσκολίας εἰς τὴν κοινωνικὴν προσαρμογὴν. Ἡ προσαρμογὴ εἰς τὴν ἐργασίαν ἐπιβεβαιούται ἐκ τῶν ἀπαντήσεων εἰς μίαν ἄλλην ἐρώτησιν, σχετικὴν πρὸς τὰ μὴ οἰκονομικὰ ὄφελῃ ἐκ τῆς ἐργασίας εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἐπὶ 37 ἀπαντήσεων αἱ 26 ἦσαν θετικαί. Πάντως, 11 ἄτομα θεωροῦν ὅτι ἡ ἐργασία δὲν παρουσιάζει ἄλλο ὄφελος πλὴν τοῦ οἰκονομικοῦ. Μεταξὺ αὐτῶν, 3 ἐδήλωσαν ὅτι «δὲν ὑπῆρχε τίποτε νὰ μᾶθη κανεῖς». Ὅμως, εἰς ἄλλας ἀπαντήσεις, δοθεῖσας ἐπὶ ἄλλων ἐρωτήσεων, ὑποδεικνύεται ὅτι τὰ μὴ οἰκονομικὰ ὄφελῃ τῆς ἐργασίας, ἰδίως ἡ εἰδικεύσις, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθοῦν ὑπὸ ὀρισμένας συνθήκας, δηλαδὴ «μεγαλύτερον διάστημα παραμονῆς εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀλλαγὴν ἐργασίας, περιορισμὸν εἰς χαμηλότερον ἡμερομίσθιον, ἱκανοποιητικὸν ἐπίπεδον μορφώσεως πρὸ τῆς μεταναστεύσεως, κτλ.».

5. Ἡ ζωὴ τῶν μεταναστῶν μετὰ τὴν ἐργασίαν των συνεχίζεται εἰς τὸ Heim (σπίτι τοῦ ἐργοστασίου) ἢ εἰς τὴν ξένην οἰκογενεῖαν ἢ ὁποία ἐνοικιάζει δωμάτια ἢ εἰς τὴν πανσιὸν ὅπου κατοικοῦν· ἐπίσης εἰς τὸ καφενεῖον, ὅπου συνάπτουν γνωριμίας μὲ συμπατριώτας, ἐνοπίους ἢ μετανάστας ἄλλων ἐθνικοτήτων. Ἐξ ἄλλου, ὁ κινηματογράφος, αἱ ἐκδρομαί, οἱ περίπατοι ἀποτελοῦν συνήθεσ τρόπους ψυχαγωγίας. Τέλος, εἰς τὴν κατοικίαν των ὑπάρχει πάντοτε ἀρκετὴ ἀπασχόλησις (μαγειρεύμα, περιποίησις ἐνδυμάτων), ὅταν βεβαίως οἱ μετανάσται ἔχουν ἀφήσει τὴν οἰκογενεῖαν των εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς περισσότερας περιπτώσεις (5 ἀνδρόγυνα ἐκ τῶν 11 ἔξω μὲζι εἰς τὸ ἐξωτερικόν). Καίτοι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἐρωτηθέντας πρόηον μετανάστας ἔμειναν εὐχαριστήμενοι ἀπὸ τὴν κατοικίαν καὶ τὰς συνθήκας διαβιώσεως, αἱ γυνῶμαι τὸν διχάζονται ὡς πρὸς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐλευθέρου χρόνου. Ὅσοι ἐδήλωσαν ὅτι ἠχαραριστοῦντο κατὰ τὸν ἐλευθέρου χρόνου των, ἐτόνισαν τὴν δυνατότητα «νὰ ἐξοδεύη κανεὶς ἀρκετὰ διὰ νὰ διασκεδάσῃ, ἀφοῦ ἔξω κερδίζει ἀρκετὰ», ἢ ἐδήλωσαν ὅτι τὸ ἀνώτερον βιοτι-

κὸν ἐπίπεδον τοῦ ἐξωτερικοῦ κάνει τὴν ζωὴν περισσότερο ευχάριστον. Οἱ ἄλλοι ἀποδίδουν τὴν δυσ-
αρέσειάν των εἰς τὸ κλίμα, τὴν μόνωσιν καὶ τὴν
νοσταλγίαν, εἰς τὸν διάφορον τρόπον διασκεδάσεως
εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἡ αὐτὴ διαφορὰ ἀπόψεων παρα-
τηρεῖται καὶ εἰς δοθεῖσας ἀπαντήσεις εἰς τὴν ἐρω-
τησιν «πὼς σὰς φάνηκε ἡ ζωὴ εἰς τὸ ἐξωτερικόν»:

— καλὴ, καλύτερὴ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα	8
— περιβάλλον περισσότερο ἀνεπτυγμένον	6
— ὁ ἐργάτης δὲν στερεῖται τίποτε	6 20
— καλύτερην μόνον διὰ τὸν λόγον διὸ κερδίζει	6
— κανεὶς περισσότερα χρήματα	8
— εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ τρόπος ζωῆς εἶναι κα- λύτερος	10 18
— δὲν ἀπῆντησαν	2
— Σύνολον	40

Ὁ αὐτὸς διαφορισμός, ἀρκετὰ σαφῆς, ἐμφανίζεται
εἰς τὰς ἀπαντήσεις τὰς δοθεῖσας εἰς τὴν τελευταίαν
ἐρώτησιν, ἡ ὁποία ὑπεβλήθη σχετικῶς μετὰ τὴν ζωὴν
εἰς τὸ ἐξωτερικόν: «Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐργασίαν, εἰς
τί ἄλλο νομίζετε ὅτι ἦτο χρήσιμος ἡ ἐμπειρία τῆς
ζωῆς εἰς τὸ ἐξωτερικόν»: 4 ἐκ τῶν ἐρωτηθέντων δὲν
ἀπῆντησαν καὶ 2 ἄλλοι ἐπανερχοῦνται εἰς τὰ οἰκο-
νομικὰ ὄφελῃ (ἀποταμίευσις, κτλ.). Τέλος, 14 ἀπῆντη-
σαν: «σὲ τίποτε», ἐνθ' 20 εἶπον ὅτι ἡ ζωὴ εἰς τὸ ἐξω-
τερικὸν διήρτυνε τοὺς πνευματικούς των ὀρίζοντας.

Ἀπὸ τὰς διαφορούς αὐτὰς ἐκτιμήσεις τῆς κοινω-
νικῆς ζωῆς εἰς τὸ ἐξωτερικὸν εἰς τὰς ὁποίας προέ-
βησαν οἱ 40 ἐργάται, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι
ἡ κοινωνικὴ προσαρμογὴ τοῦ συνόλου τῆς ομάδος
ἦτο σχετικῆ. Τὸ ἐξωτερικὸν προσελκύει τοὺς Ἑλ-
ληνας, διότι προσφέρει ὑψηλὰ ἡμερομίσθια. Ἐν τού-
τοις, ἐδήλωσαν ὅτι ἡ παραμονὴ τὸν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν
τοὺς ἐβεβαίωσεν ἐπὶ «ἡ εὐτυχία δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ
τὰ χρήματα». Εἶχον ἐπίσης τὴν εὐκαιρίαν νὰ συγ-
κρίνουν ὅτι προσφέρει εἰς αὐτοὺς ἡ κοινωνία καὶ
τὸ περιβάλλον καταγωγῆς των, ἡ γενέτειρα, μὲ ἐ-
κείνῳ τὸ ὁποῖον χαρίζει ἡ χώρα ὅπου εἶχον μετανα-
στεύσει, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς οἰκονομι-
κῆς ὀφελείας. Ἡ πλάστιγξ ἐβάρυνε πρὸς τὸ μέρος
τῆς χώρας ὅπου ἐγεννήθησαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπέ-
στρεψαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Παρ' ὅλα αὐτὰ, ἡ μετανά-
στευσις ἦτο δι' αὐτοὺς ἐμπειρία καὶ ἐμπλουτισμός
τῆς προσωπικότητος, καίτοι διήρκεσεν ἐλάχιστον
χρόνον διὰ τοὺς περισσότερους, ἦτοι 0-12 μῆνας
διὰ τὸ ἥμισυ τῶν ἐρωτηθέντων, 13-24 μῆνας διὰ τὸ
ἓν τέταρτον, παρ' ὅτι δὲ μόνον διὰ τὸ ὑπόλοιπον
τέταρτον (2-10 ἔτη).

γ) Οἱ ἐργάται κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν των εἰς Ἑλλάδα

6. Τὰ κίνητρα ἐπιστροφῆς εἰς τὴν πατρίδα, κατὰ
τὴν δόλῳσιν τῶν ἐρωτηθέντων ἐργατῶν, εἶναι:

— δυσκολία δημιουργίας οἰκογενείας, δυσκο-
λία προσκλήσεως καὶ ἐγκαταστάσεως τῆς
οἰκογενείας ἢ ἀκόμη δυσκολία παρατάσεως
τῆς παραμονῆς τῆς οἰκογενείας εἰς τὸ ἐξω-

τερικόν (ἐξ αὐτῶν 4 ἐπέστρεψαν διὰ νὰ ὑπαν-
δρευθοῦν) 11

— πρόσκλησις ἢ ἐν συμβάν εἰς τὴν πατρικὴν οἰκογένειαν ἐν Ἑλλάδι	7
— προσωρινὴ ἐπιστροφή καταλήξασα εἰς ὀριστι- κὴν (ἐπίσκεψις εἰς τοὺς γονεῖς, θητεία)	6
— προοπτικαὶ ἐργασίας λόγω τῆς ἀποκτηθείσης εἰς τὸ ἐξωτερικόν ἐιδεικείσεως	3
— ἡ ζωὴ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν δὲν ἤρесе	6
— οἱ ὅροι ἐργασίας καὶ ἀμοιβῆς δὲν ἦσαν ἰκα- νοποιητικοί	4
— δυσκολία προσαρμογῆς εἰς τὸ κλίμα	2
— δὲν ἀπῆντησαν	1
— Σύνολον	40

Οἱ λόγοι ἐπιστροφῆς εἶναι δυνατόν νὰ διακριθοῦν
εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας: «ἀπόθησις» τοῦ ἐξω-
τερικοῦ καὶ «ἐλξις» τῆς Πατρίδος. Ἡ ἀπόθησις πε-
ριλαμβάνει 23 περιπτώσεις: δυσκολία οἰκογενεια-
κῆς ζωῆς εἰς τὸ ἐξωτερικόν, δυσκολία προσαρμο-
γῆς εἰς τὸ κλίμα, τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον, τοὺς
ὄρους ἐργασίας καὶ ἀμοιβῆς. Ἡ ἐλξις ὀφείλεται εἰς
λόγους οἰκογενειακούς, κοινωνικούς, κλίματος ἢ καὶ
ἐπαγγελματικούς.

Πρὶν ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Ἑλλάδα 23 ἐκ τῶν ἐρω-
τηθέντων δὲν εἶχον φροντίσει δι' ἐξέυρεσιν ἐργασίας.
Ἄλλὰ οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν εἶχον πληροφορηθῆ
«πὼς τώρα πιά βρίσκει κανεὶς δουλειὰ εἰς τὴν Ἑλ-
λάδα». Οἱ ὑπόλοιποι 12 εἴτε εἶχον ἐπικοινωνήσει
προηγούμενος μετὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐπιχείρησιν ὅπου
εἰργάζοντο πρὸ τῆς μεταναστευσῆς των εἴτε, ἀφοῦ
ἐπέστρεψαν, παρουσιάσθησαν εἰς αὐτὴν πιστευόντες
(καὶ δικαιολογημένοι) ὅτι θὰ ὑπῆρχεν ἕκει ἐργασία
δι' αὐτοὺς (οἱ τελευταῖοι εἶναι καὶ οἱ περισσότεροι
αὐτῆς τῆς κατηγορίας). Ἐδῶ φαίνεται σαφῶς ἡ ἐλ-
ξις τῆς ἐργασίας τὴν ὁποίαν ἴσκει πρὸ τῆς ἀναχω-
ρήσεως ὁ μετανάστης καὶ μάλιστα ἡ ἐλξις τῆς ἐπι-
χειρήσεως¹ εἰς τὴν ὁποίαν ἀπσχολεῖτο (13 περι-
πτώσεις ἐπὶ τῶν 40).

Μερικοὶ ἐκ τῶν παραμεινάντων ἐπ' ἀρκετὸν χρό-
νον εἰς τὸ ἐξωτερικόν, οἱ ὁποῖοι εἶχον οὗτω τὴν
εὐκαιρίαν νὰ τελειοποιηθοῦν ἐπαγγελματικῶς (10 ἐπὶ
τῶν 40), μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν των εἰς Ἑλλάδα ἐτυ-
χον ἐπαγγελματικῆς προαγωγῆς. Ὅχι μόνον ἀμείβον-
ται σήμερον ἐδῶ μετὰ ὑψηλὸν ἡμερομίσθιον ἀλλὰ κατὰ
γενικὸν κανόνα μεταπηδοῦν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν
ἐπὶ μισθῷ ὑπαλλήλων (3.800 - 5.000 δρχ. μηνιαῖος)
καὶ ἐπωμίζονται ἀντιστοίχους μετὰ τὴν θέσιν αὐτὴν
εὐθύνas (10 ἐπὶ τῶν 40). Ἐκτὸς τῶν «ἐπιλέκτων»
αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον κατὰ κανόνα ἐπαρκῆ ἐπαγγελ-
ματικὴν μόρφωσιν ἢ μεγάλην πείραν τῆς ἐργασίας
των πρὶν φύγον διὰ τὸ ἐξωτερικόν, 10 ἄλλοι ἐπι-
στρέψαντες μετανάσται ἀμείβονται μετὰ ἡμερομίσθιον
ὕψηλότερον ἀπὸ τὸ κατώτατον ὄριον τῆς ἐθνικῆς

1. Ἀνάτομον ὄριον παραμονῆς εἰς τὸ ἐξωτερικόν 5 ἐκ τῶν
11 ἐρωτηθέντων ἐργατῶν καὶ ἐργατῶν τοῦ ἐργοστασίου ὁ-
φαντικῶν τῶν Πατρῶν ἦτο 3 μῆνες.

συλλογικῆς συμβάσεως ἐργασίας καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν εἰδικότητά τω.

Πάντως, ὅσοι παρέμειναν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μικρὸν διάστημα δὲν ἐπέτυχον ἀξιόλογον ἐπαγγελματικὴν προαγωγὴν (65-85 ἄρχ. ἡμερομίσθιον). Εἶναι φυσικὸν ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐξέλιξις αὐτῆς τῆς κατηγορίας (20 ἐπὶ 40) νὰ προχωρήσῃ μὲ βραδύτερον ρυθμὸν.

7. Παρ' ὅλα αὐτά, ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐπιστρέψαντες μετανάσται ἔχουν ἀποκτήσει πείραν τοῦ τρόπου ἐργασίας εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Συγκρίνοντας τὸν τρόπον ἐργασίας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἔδωσαν ἀπαντήσεις τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς δύο κατηγορίας: 6 μόνον ἐκ τῶν 40 ἐργατῶν εἶπον ὅτι οὐδεμία ἀλλαγὴ ἐπῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀποδημίας τῶν· οἱ ὑπόλοιποι ἐδήλωσαν ὅτι ἡ ἐργασία τώρα εἰς Ἑλλάδα εἶναι ἄρκετά καλὴ, ἡ περισσότερον εὐκόλος, ἐξειλιγμένη ἀπὸ τεχνικῆς πλευρᾶς καὶ ὅτι πλέον ἡ ζωὴ εἶναι εὐθητότερα (22 περιπτώσεις ἐπὶ 40). Ἀντιθέτως, 23 θεωροῦν τὴν ἐργασίαν εἰς Ἑλλάδα περισσότερον ἐπιπονον, ὄχι καλῶς ἀμειβομένην, ὕστεροσαν ἀπὸ τεχνικῆς πλευρᾶς, καὶ τὸ κλίμα συνεργασίας ἐντὸς τοῦ ἐργοστασίου ὀλιγότερον καλόν.

Οὗτο, διὰ τὰ καλύτερα εἰς τὴν ἐργασίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ ἐπιστρέψαντες μετανάσται ὑπέδειξαν:

— εἰδικεύσιν, εὐσυνείδητον ἐργασίαν	5
— ἐκσυγχρονισμὸν μηχανημάτων	14
— ἐκσυγχρονισμὸν μεθόδων ἐργασίας	7
— βελτιώσιν τοῦ κλίματος συνεργασίας ἐντὸς τοῦ ἐργοστασίου καὶ τῶν συνθηκῶν ἐργασίας	3
— αὐξήσιν τῶν ἡμερομισθίων	5
Σύνολον ἀπαντήσεων	34

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ τεχνολογικοῦ καὶ κοινωνικοῦ προηγμένου περιβάλλοντος ἐργασίας εἰς ὑπὸ τὴν Ἑλπίδα, ἡ ὁποία μάλιστα ἐκτελεῖται ὑπὸ ἐργατικῆς δυναμικοῦ «εἰδικευμένου καὶ εὐσυνείδητου», εἶναι σαφῆς εἰς τὰς ἀπαντήσεις αὐτάς. Τοῦτο ἐπιβεβαιούται καὶ ἐκ τῶν ἀπαντήσεων εἰς τὴν ἐρώτησιν: «Προσπαθήσατε νὰ βοηθήσατε εἰς τὸ νὰ γίνεταί τώρα ἡ δουλειὰ καλύτερα; Ἐάν ναι, μὲ ποῖον τρόπον;»

Ναί: Μὲ τὴν πείραν μου (ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν) καὶ ἐφαρμοζόν τὰς γνώσεις ποὺ ἀπέκτησα (17 ἐπὶ 27). Ὁχι: Διότι πρέπει νὰ ἐκσυγχρονισθοῦν αἱ μηχανικαὶ ἐγκαταστάσεις ἢ νὰ ἐξεύρω ἐργασίαν ἀνάλογον μὲ τὰς ἰκανότητάς μου (10 ἐπὶ 27).

Ἐξ ἄλλου, οἱ ἐπιστρέψαντες μετανάσται θεωροῦν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν πείραν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐργασίας τὴν ἀποκτηθεῖσαν εἰς τὸ ἐξωτερικόν χρησιμὸν διὰ τὸ μέλλον τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα (28 περιπτώσεις ἐπὶ 40, ἐκ τῶν ὁποίων 13 διότι ἔμαθον ἢ ἐτελειοποίησαν τὸ ἐπάγγελμά τῶν καὶ 5 διότι ἀντελήφθησαν τελικῶς ὅτι τὸ μέλλον τῶν θὰ εἶναι καλύτερον ἐάν ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Ἑλλάδα). Ἐπίσης, οἱ περισσότεροι θεωροῦν καλύτερον τὸ ὅτι ἐπέστρεψαν (29 ἐπὶ 37 ἀπαντήσεων). Ἐν τούτοις, ἐάν αἱ συνθηκαὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν ἦσαν εὐνοϊκότεραι, 8 ἐκ τῶν 29

ἐργατῶν δὲν θὰ εἶχον ἐπιστρέψει εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τέλος, «ἐλπίδα δι' ἕν καλύτερον μέλλον εἰς τὴν Ἑλλάδα» ἔχουν 24 ἐκ τῶν 40 ἐρωτηθέντων. Ἄλλα τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτὴν εἰς τὸ μέλλον δὲν συμμερίζονται 15 ἄλλοι, οἱ ὅποιοι ἀπήντησαν ἀρνητικῶς ἢ σχεδὸν ἀρνητικῶς: «δὲν ξέρω..., τὰ ἡμερομίσθια εἶναι χαμηλά..., δὲν ὑπάρχει ἀκόμη σταθερὴ δουλειὰ, κτλ.».

Τίθεται λοιπὸν τὸ ἐρώτημα, μήπως «σκέπτονται νὰ μεταναστεύσουν πάλιν εἰς τὴν δυτικὴν Ἑυρώπην; Ἐάν ναι, διατί;». Αὐτὴ ἦτο ἡ προτελευταία ἐρώτησις τῆς ἐρεύνης. Αἱ ἀπαντήσεις εἶναι ἀρνητικαὶ διὰ 29 ἐκ τῶν 39. Οἱ ἄλλοι 10 ἀντιμετωπίζουν αὐτὴν τὴν πιθανότητα: Ἐκ τούτων 2 σκέπτονται νὰ μεταναστεύσουν πάλιν, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ ἀποκτήσουν εἰδικότητα διὰ τὸν αὐτὸν τὸν ἢ διὰ τὴν διδάζουσιν εἰς τὰ τέκνα τῶν. Ἐξ ἄλλου, 5 ἐργάται εἶπον ὅτι θὰ μετανάστευσον πάλιν εἰς τὴν δυτικὴν Ἑυρώπην διὰ νὰ ἔχουν ὑψηλότερον ἡμερομίσθιον. Τέλος, 3 άτομα σκέπτονται νὰ μεταναστεύσουν πάλιν, ἀλλὰ τὴν φωνὴν αὐτὴν εἰς νότιον Ἀφρικὴν, διότι ἡ δυτικὴ Ἑυρώπη καὶ ἡ Ἑλλάς τοὺς ἀπεγοῦτευσαν.

Ἐπειδὴ μετὰ τῶν ἐρωτηθέντων ἐργατῶν ὑπάρχουν δύο οἱ ὅποιοι εἶχον μεταναστεύσει εἰς δυτικὴν Ἑυρώπην διὰ τρίτην φοράν, ἀλλὰ τελικῶς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐπειδὴ εἶναι σύνθησις τὸ φαινόμενον τῆς κατ' ἐπανάληψιν μεταναστεύσεως ἐργατῶν εἰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, μόνον ἡ πρόθεσις νέας μεταναστεύσεως εἰς ὑπερπόντιους χώρας εἶναι ἀξία νὰ σημειωθῇ.

Ἡ ἀρνητικὴ διάθεσις πρὸς νέαν μετανάστευσιν (3/4 τῶν ἐπιστρεψάντων) ἐπιβεβαιούται ἐκ τῶν συμβουλῶν τὰς ὁποίας οἱ ἐρωτηθέντες θὰ ἔδιδον (ἢ ἔδωσαν) εἰς ὅσους θὰ ἤρτων αὐτοὺς ἐάν εἶναι καλὸν νὰ μεταναστεύσῃ κανεὶς εἰς δυτικὴν Ἑυρώπην.

Οὗτο, ἀρνητικὴν συμβουλήν ἔδωσαν 13 ἐκ τῶν 40 ἐρωτηθέντων. Οἱ λοιποὶ 27 δίδουν θετικὴν συμβουλήν, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ ὁρισμένας προϋποθέσεις, π.χ. νὰ μεταναστεύσουν διὰ νὰ εἰδικευθοῦν ἢ μόνον διὰ τὸ ὑψηλὸν ἡμερομίσθιον, διότι κατὰ τὰ ἄλλα ἡ μετανάστευσις δὲν εἶναι καλὴ, ἢ τέλος νὰ μεταναστεύσουν ἀλλὰ μόνον μετὰ τῆς οἰκογενείας τῶν ἢ μόνον ἐάν ἀντέχουν τὴν ἀντιεξέλιξη τῶν συνθηκῶν, κτλ. Ἡ ἔλλειψις δὲ ἀκριβῶς εὐνοϊκῶν διὰ τοὺς μετανάστας συνθηκῶν ὥθησε τοὺς ἐρωτηθέντας νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Ἑλλάδα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ καὶ τὴν αἰτίαν διὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐνδοεὐρωπαϊκὴ μετανάστευσις εἶναι ἐντελῶς προσωρινή.

προσρινὰ συμπεράσματα

1. Μακρο-οικονομικὴ καὶ μακρο-κοινωνικὴ ἄποψις

Τὸ φαινόμενον τῆς ἀναχωρήσεως ἐργατικοῦ δυναμικοῦ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, καθὼς καὶ ἡ ἐπιστροφὴ τῶν εἰς τὴν πατρίδα συναντᾷ πολλὰς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ εἶχε

ώς αίτιαν είτε παράγοντας κοινωνικο-οικονομικούς είτε γεγονότα εξωοικονομικά. Ἀνεξαρτήτως πρὸς τὴν φύσιν τοῦ παράγοντος εἰς τὸν ὅποιον ὀφείλονται αἱ μετακινήσεις τοῦ πληθυσμοῦ, αὐ συνέπειαι ἦσαν πάντοτε κοινωνικο-οικονομικαί.

Ἐκ τῶν δεδομένων τῆς παρουσίας μελέτης προκύπτει ὅτι ἡ ἐπάνοδος μεταναστῶν εἰς τὴν χώραν προελεύσεως τῶν εἶχε γενικῶς εὐμενὴ ἐπίδρασιν καὶ ὅτι ἡ Ἑλλάς ὠφελήθη ἐξ αὐτῆς κοινωνικῶς καὶ οικονομικῶς, ἂν καὶ διάφορος ἦτο ἡ ὠφέλεια ἢ ὅποια προέκυψεν ἐκ τῶν κλιμακωτῶν ἐπιστροφῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπερροφήθησαν δι' ὁσμώσεως ὑπὸ τοῦ κοινωνικο-οικονομικοῦ ὄργανισμοῦ τῆς Χώρας χωρὶς σχεδὸν νὰ γίνων ἀντιληπταί, διάφορος δὲ ἡ ἐκ τῶν μαζικῶν καὶ αἰφνιδίων ἐπιστροφῶν πληθυσμῶν.

Αἱ μαζικαὶ ἐπιστροφαί, κυρίως δὲ αἱ ἀπροσδόκητοι διὰ τὴν Χώραν, ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς καὶ κοινωνικο-οικονομικῆς δομῆς τῆς Ἑλλάδος. Μάλιστα, ἀνεστάτωσαν τὴν δομὴν αὐτὴν καὶ ἐπατάχονα τὴν διαδικασίαν ἐξελίξεων αἱ ὁποῖαι ἐιργάζοντο ἤδη εἰς τὸν ροῦν τῆς κοινωνικο-οικονομικῆς ἱστορίας μας (π.χ. ἐπιτάχυνσις τῆς ἀγροτικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τῆς πρώτης ἀποπειρᾶς ἐκβιομηχανίσεως μετὰ τὸ 1922).

Τὸ «ἐλληνικὸν θαῦμα» τοῦ μεσοπολέμου εἶναι ἄξιον τοῦ τίτλου τούτου, διότι ἀπερροφήθη ἔν καὶ ἡμισυ ἑκατομμύριον ἐλλήνων προσφύγων, ἀφιχθέντων ἀπροσδοκῶς (25% ἀπότομος αὔξησις τοῦ τότε πληθυσμοῦ τῆς Χώρας). Ἀλλὰ τὸ «θαῦμα» ἦτο λογικῆς συνέπειαι τῆς δυναμικῆς καὶ ἐπιβλητικῆς ἐμφανίσεως ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς σκηνῆς (μετὰ τὸ 1909) τῶν πρώτων στοιχείων τῆς φιλελευθέρως ἀστικῆς τάξεως (ἐμπορίου, τραπεζῶν, ναυτιλιακῶν ἐταιριῶν καὶ μερικῶν πρωτοπόρων τῆς βιομηχανίας). Ἡ ἀπροσδόκητος προσθήκη τόσοσ πληθυσμοῦ συνέβαλεν εἰς τὸ ἤδη τεκταινόμενον «θαῦμα». Ὁ προσωφικὸς αὐτὸς πληθυσμὸς ἔπαιξε τὸν ρόλον μαιευτῆρος, ὁ ὁποῖος ἐπατάχυνε τὰς ὁδῖνας τοῦ τοκετοῦ. Διότι πᾶσα μαζικὴ ἐπιστροφή πληθυσμοῦ προκαλεῖ κοινωνικο-οικονομικὰς ὁδῖνας, τὰς ὁποίας πάντως ἐξουδετερώνει τὸ χαμόγελον τοῦ νεογνοῦ.

Ἀντιθέτως, αἱ κλιμακωταὶ ἐπιστροφαὶ παρουσιάζουν τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ἀνωδύνου τοκετοῦ. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὑγάταται ἡ γενικὸς ἐπιτυχῆς ἐνσωμάτωσις τῶν Αἰγυπτιωτῶν, ἡ ὁποία ἐπραγματοποιήθη μετὰ τὸ 1955, περίοδον «ἀπογειώσεως» τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας, ὅτε ὑπῆρχε μεγάλη ἀνάγκη τῶν γενικῶν ἐπαγγελματικῶν γνώσεων τῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, ἐπίσης, ἡ προηγηθεῖσα κιοφορία μῆς ὀρισμένης οἰκονομικῆς προόδου διεδραμάτισε τὸν ρόλον τῆς. Πράγματι, ἐάν ἡ ἐπάνοδος τῶν Αἰγυπτιωτῶν ἐπραγματοποιεῖτο πρὸ τοῦ 1955, θὰ προεκάλεε δυσεπιλύτα προβλήματα ἀπορροφήσεως τῶν.

Ἀπὸ τοῦ ἐμποροτραπεζικοῦ καταλισμοῦ τῆς χθές, ἡ Ἑλλάς διέρχεται μεταβατικὸν στάδιον πρὸς τὸν βιομηχανικὸν νεοκαπιταλισμὸν, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀνάγκην ἐκπαιδευμένου καὶ ἐπαρκοῦς ἐργατικοῦ δυ-

ναμικοῦ, καθὼς καὶ πολυπληθῶν καὶ ἐξειλιγμένων καταναλωτῶν. Ἡ μακροπρόθεσμος αὐτὴ ἀνάγκη, καλυπτομένη, θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν καρποφορίαν τῶν βιομηχανικῶν ἐπενδύσεων. Ἐπομένως, δυνατικῶς καὶ προοπτικῶς δόλοκληρον τὸν σημερινὸν ἐργατικὸν δυναμικὸν εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἐκβιομηχανίαν καὶ τὸν ἐκσυγχρονισμὸν τῶν ἄλλων τομέων τῆς οἰκονομίας τῆς Χώρας. Ἐπίσης, μακροπρόθεσμος, μεγαλύτερος συνολικὸς πληθυσμὸς (ἐνεργὸς καὶ μὴ) εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν διεύρυνσιν τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς καταναλώσεως βιομηχανικῶν προϊόντων.

Ἀπὸ πλευρᾶς στρατηγικῆς τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἡ ἐπιστροφή τῶν εἰς Εὐρώπην μεταναστευόντων εἶναι ἀναμνησθητικῶς εὐνοϊκὴ διὰ τὴν Χώραν, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ κλιμακωταὶ χρονικῶς καὶ ἀναλόγως τῶν δυνατοτήτων ἀπορροφήσεως τοῦ κοινωνικο-οικονομικοῦ ὄργανισμοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ θὰ ἀποφασίζεται ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν μεταναστῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι καὶ οἱ μόνοι ἀρμόδιοι νὰ κρίνουν κατὰ πόσον συμφέρι εἰς αὐτοὺς νὰ ἐπιστρέψουν.

Ὡς φαίνεται, ὁ σημερινὸς ρυθμὸς ἐπιστροφῶν τῶν εἰς τὴν Εὐρώπην μεταναστευόντων (περίπου 30% τῶν ἀναχωρήσεων) δὲν θέτει σοβαρὰ προβλήματα ἐκ νέου ἀπορροφήσεως. Μάλιστα, εἶναι δυνατόν νὰ προβλεφθῇ ὅτι τὸ ποσοστὸν αὐτὸ θὰ αὐξηθῇ προοδευτικῶς, ἐν συναρτήσει πρὸς τὰς αὐξούσας ἀνάγκας ἐργατικοῦ δυναμικοῦ διὰ τὰς μὴ ἀγροτικὰς ἐργασίας.

Βεβαίως, ἡ ἐπιστροφή ἐνδιαιφέρει ὄχι μόνον ποσοτικῶς ἀλλὰ ἀκόμη περισσότερον ἀπὸ πλευρᾶς ποιότητος τῶν ἐπιστρεφόντων. Καταγόμενοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς ἐλληνικῆς υπαίθρου, οἱ μεταναστεύοντες εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἐπιστρέφοντες ἀφοῦ εἰργάσθησαν ἐντὸς βιομηχανικοῦ περιβάλλοντος. Εἶναι λοιπὸν ἀπόκτιμα ὅτι οἱ ἐπιστρέφοντες συνήθισαν τὴν βιομηχανικὴν ἐργασίαν καὶ προσηρμώθησαν εἰς τὸν ἐντατικὸν ρυθμὸν ζωῆς τῶν βιομηχανικῶν πόλεων τῶν ἐξωτερικῶν. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ μόνον δὲν ἀρκεῖ. Ἡ χρησιμοποίησις εἰς τὴν Ἑλλάδα τῶν ἀγροτικῆς προελεύσεως μεταναστῶν οἱ ὁποῖοι ἤδη ἀπέκτησαν μίαν τριβὴν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐξαρτᾶται, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἀπὸ τὴν ὑπαρξιν κατωτέρων καὶ μεσαίων στελεχῶν βιομηχανίας. Καθ' ὃ μέτρον οἱ ἐπιστρέφοντες ἐμπλουτίζονται τὴν ἐλληνικὴν ἀγορὰν ἐργασίας με κάποιον στελεχῆ, ἡ ἐκ νέου ἀπορροφήσις τῶν ἐπιστρεφόντων καθίσταται εὐκολώτερα καὶ τὸ ποσοστὸν ἐπιστροφῆς εἶναι δυνατόν ἀτομῶν νὰ αὐξάνεται.

Ὡς φαίνεται, τὰ μέτρα ἐθελουσίῳ ἐπαναπατρισμῶ τὰ ὁποῖα προβλεπεί τὸ σχέδιον πενταετοῦς προγράμματος 1966-70 ἐμπνέονται ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῶν προεκτεθέντων δεδομένων.

2. Μικρο-οικονομικὴ καὶ μικρο-κοινωνικὴ ἀποψις

Μέχρι σήμερον, ἡ στάσις τῶν ἐλληνικῶν ἐπιχειρήσεων ἐναντι τῶν ἐπιστρεφόντων ὑπῆρξε παθητικῆ. Οἱ ἐπιστρέφοντες μετανάστη, ἀγροτικῆς ἢ ἀστικῆς

προελεύσεως, ἐγένοντο δεκτοὶ ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ὑποψήφιοι πρὸς ἐργασίαν, οἱ μὴ μεταναστεύσαντες. Ὁμῶς εἶναι βέβαιοι ὅτι αἱ ἰδιαίτεροι ἐπαγγελματικοὶ ἰκανότερες μικροὶ τμήματος τῶν ἐπιστρεφόντων ἐξετιμήθησαν, ὥστε ἡ προαγωγή των μετὰ τὴν ἐπιστροφήν νὰ εἶναι ταχεῖα. Ἐξ ἄλλου, πεπεισμένοι διὰ τὰ πλεονεκτήματα τῆς τελειοποιήσεως τῶν ἐργατῶν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὠρισμένοι ἑλληνικοὶ ἐπιχειρήσεις ἐστεῖλαν ἀριθμὸν ἐργατῶν πρὸς ἐξάσκησιν εἰς δυτικὴν Εὐρώπην. Οὗτοι προητοίμασθησαν ἐκμανθάνοντες τὴν ξένην γλῶσσαν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των, ἀλλ' εἰς τὸ ἐξωτερικόν ἡ ἐξάσκησις καὶ ἡ ἀμοιβὴ τῶν ἐρρυθμισθῆ κατὰ τὸν αὐτὸν περίου τροπὸν ὡς καὶ ἡ τῶν μεταναστῶν.

Προσφάτως, μόνον, μερικοὶ ἐπιχειρήσεις ἤρχισαν νὰ υἱοθετοῦν ἐνεργὸν πολιτικὴν ἐναντὶ τῶν μεταναστῶν οἱ ὅποιοι δεκνύουσι διάθεσιν ἐπιστροφῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὅπως αἱ ἐπιχειρήσεις τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, διὰ νὰ διευρύνουν τὴν ἀγορὰν τῶν ἐργασίας, ἐστρατολόγησαν ἐργάτας ἐκτὸς τῶν συνόρων τῆς χώρας των, κατ' ἀνάλογον τρόπον μερικοὶ νέαι ἑλληνικὰ βιομηχανία ἀρχίζουσι νὰ στρατολογοῦν Ἑλληνικοὺς ἐγκατεστημένους πέραν τῶν συνόρων τῆς Ἑλλάδος. Οὗτω ἡ ἀγορὰ ἐργασίας εἰς Εὐρώπην ὑπερπληθῆ τοὺς ἐθνικοὺς φραγμοὺς.

Ἡ συμπεριφορὰ τῶν μεταναστῶν συμβάλλει εἰς τὴν προσωρινότητα τῆς πρὸς Εὐρώπην μεταναστεύσεως. Ἡ ἐκθεσις τῶν πορισμάτων τῆς παραύσης ἐρεῦνης μαρτυρεῖ περὶ τοῦτου. Καίτοι οἱ μεταναστεύοντες ἐκτιμοῦν τὰ οικονομικὰ καὶ ἄλλα πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα προσφέρει εἰς αὐτοὺς ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἐργασία εἰς τὸ ἐξωτερικόν, δὲν ἐγκαταστάνται ἐκεῖ μονίμως. Τοῦτο δὲ ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν ἀπέκτησαν εἰδικεῦσιν ἢ ὄχι, ἂν λαμβάνουν ὑψηλὸν ἡμερομίσθιον, ἢ ἀκόμη ἂν εἶναι ἰκανοποιημένοι ἀπὸ τὴν ζωὴν των εἰς τὸ προηγμένον κοινωνικὸν περιβάλλον μιᾶς ξένης χώρας, ὅπου ὑπάρχει πλήρης ἀπασχόλησις. Διὰ κάθε μετανάστην, διὰ κάθε κατηγορίαν μεταναστῶν ὑπάρχουν «λόγοι ποῦ ὁ Λόγος δὲν γνωρίζει», οἱ ὅποιοι ὀδηγοῦν εἰς τὸν δρόμον τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὴν γενέτειραν. Αὐτὸ δὲν ἀποκλείει τὴν ἐκ νέου μετανάστευσιν μέρους τῶν ἐπιστρεφόντων καὶ τὴν ἐκ νέου ἐπιστροφήν των, ὡς συμβαίνει ἄλλωστε καὶ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς μετακινήσεις τοῦ ἐργατικῶν δυναμικοῦ ὄλων τῶν χωρῶν αἱ ὁποῖαι ἐφθασαν εἰς ὠρισμένην βαθμίδα ἀναπτύξεως.

Εἶναι βέβαιοι ὅτι ἡ σύγχρονος ἐνδοευρωπαϊκὴ μετανάστευσις ἀποτελεῖ ἀνταλλαγὴν ἐργατικῶν δυναμικοῦ καὶ ὄχι ὀριστικὴν ἐγκατάστασιν πληθυσμοῦ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Διὰ τοῦτο εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον συνεργασίας μεταξὺ ἐργοδοτῶν καὶ ἀρχῶν τῶν χωρῶν ἀποστολῆς καὶ ὑποδοχῆς μεταναστῶν, ὥστε νὰ βελτιωθῇ αὕτη καὶ νὰ καταστῇ περισσότερον ὠφέλιμος ὄχι μόνον εἰς τὴν οικονομίαν τῶν ἐκβιομηχανισμένων χωρῶν ἀλλὰ, κυρίως, εἰς τὴν οικονομίαν τῶν ὑπὸ ἀνάπτυξιν χωρῶν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

1. Οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι καὶ οἱ ὁμογενεῖς οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς Αἴγυπτον πρὸ τῆς 1.1.1956 ἐρχόμενοι εἰς Ἑλλάδα ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀσκήσουν τὸ ἐπάγγελμα τὸ ὁποῖον ἤσκηον εἰς Αἴγυπτον, ἔστω καὶ ἂν τὸ ἐπάγγελμα αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ «καταχωρημένα» ἐπάγγελαμτα διὰ τοὺς ὑπολοίπους Ἑλληνικοὺς, ἀλλὰ ἂν ἐπάγγελαμτα τῶν ὁποίων ἡ ἀσκησις ὑπόκειται εἰς ἀριθμητικοὺς καὶ τοπικοὺς περιορισμοὺς καὶ προϋποθέτει ἀδείαν.

2. Ἐπίσης, διὰ τοὺς Ἑλληνας τῆς Αἴγυπτος (ὑπήκοους καὶ ὁμογενεῖς) ἀναγνωρίζονται εἰς Ἑλλάδα, ὡς ἰσοδύναμοι με τοὺς Ἕλληνικοὺς, ξένοι τίτλοι σπουδῶν, στρατιωτικὴ ὑπηρεσία, ὑπηρεσία εἰς ξένα πλοῖα, ὁσάκις εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἀσκήσιν ἐπαγγέλματος ἢ τὴν ἀπόκτησιν δικαιώματος ἀσφαλιστικῆς (συνταξιοδοτικῆς, κτλ.) παροχῆς.

3. Καίτοι δὲ οἱ Ἕλληνες ἐξ Αἴγυπτου δὲν εἶναι ἀνάπηροι ἢ θύματα πολέμου, ἀναγνωρίζονται δι' αὐτοὺς καὶ χορηγοῦνται εὐεργετήματα χορηγούμενα ἐκ ἀνάπης ἢ θύματα πολέμου (π.χ. ἐκμετάλλευσιν περιπτέρων, καφενειῶν, προτίμησις εἰς διορισμοὺς Δημοσίου, κτλ.).

4. Τὸν αὐτὸν εὐεργετημάτων χοῖρον καὶ οἱ ἐκ Τουρκίας καὶ ὠρισμένων γειτονικῶν χωρῶν Ἑλληνικοὺς ὑπήκοοι ἢ ὁμογενεῖς οἱ ὅποιοι ἀπληθήσαν ἢ ἀπελαύνονται ἢ ἐξαναγκάζονται εἰς ἀναχώρησιν.

5. Εἰδικὴ ὑπηρεσία ἔχει συσταθῆ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Προεδρίας διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν ὡς ἀνω προσώπων, ἢ ὁποῖα ἔχει ὡς ἔργον: α) τὴν ἐφαρμογὴν παντὸς μέτρου προστασίας, β) τὴν παροχὴν οικονομικῆς βοήθειας, γ) τὴν ἐξεύρεσιν στέγης, ἐργασίας, ἱματισμοῦ, ἱατροφαρμακευτικῆς περιθάλψεως, κτλ.

6. Οἱ Βορειοπεινῶται ἀπαλλάσσονται παντὸς τέλους ἐκδόσεως δελτίου ταυτότητος, ἀδείων παραμονῆς καὶ ἐργασίας. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς ἐκ Ρωσίας ὁμογενεῖς.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Πίναξ 1. Ἀφίξεις καὶ ἀναχωρήσεις μεταναστῶν εἰς Δυτικὴν Γερμανίαν (εἰς χιλιάδας)

	1961	1962	1963	1964	1965
Συνολικοὺς ἀριθμοὺς ξένων ἐργατῶν κατὰ Σεπ/ριον	549,0	711,0	829,0	986,0	1.217,0
Ἀριθμοὺς ἀφίξεων ἐξ ὧν : Ἑλληνες	36,6	47,6	58,0	65,1	
Ἀριθμοὺς ἀναχωρήσεων ἐξ ὧν : Ἑλληνες	5,1	19,1	21,9	27,2	

Πηγή : Economic Survey for Europe in 1965, UN/ECE 1966.

Πίναξ 2. Ὑπολογισμοὺς καθαρῶς μεταναστεύσεως ἐξ Ἑλλάδος

	Ὑπερπόντιος Εὐρώπη	Σύνολον
1946-1953	68.473	—
1954-1959	86.325	57.824
1960-1964/5	125.579	337.912
Σύνολον	280.377	395.736
Ἑλλητικῆς ἀπογρῶσῆς		23.887
Σύνολον ἐξελεθόντων ἐξ Ἑλλάδος		700.000
Μεσογειακαὶ χώρα μὴ ἐυρωπαϊκά (ἐκτίμησις)	(-) 25.736	
Εὐρωπαϊκῆς μετανάστευσις	370.000	
ἐπιστροφῆς 30%	110.000	
Καθαρὰ εὐρωπαϊκῆς μετανάστευσις	260.000	
Κατὰ τὸν ΟΗΕ, καθαρὰ εὐρωπαϊκῆς μετανάστευσις	225.000	

Πίναξ 3. Ξένοι εργάται εις δυτικήν Ευρώπην κατά τό 1965, εις χιλιάδας (έθνικα στατιστικά και εκτιμήσεις ΟΗΕ)

Χώραι άναχωρ.	Χώραι ύποδοχής				
	Αυστρ.	Βέλγιον	Γαλλία	Γερμαν.	Λουξεμ.
Νότιος Εύρώπη	31	135	822	954	20
Έλλάς	2	7	5	187	1
Γιουγκοσλαβία	19	..	20	65	..
Ίσπανία	2	30	346	183	2
Ίταλία	3	86	340	372	15
Πορτογαλία	..	1	103	14	1
Τουρκία	5	17	8	133	..
Δυτική Εύρώπη	20	100	210	185	18
Αυστρία	—	..	2	60	..
Βέλγιον	..	..	40	6	4
Γαλλία	..	30	—	26	3
Γερμανία	3	8	32	—	7
Όλλανδία	..	20	7	60	1
Πολωνία	..	22	75	—	..
Βόρειαι χώραι	..	1	2	7	..
Άλλαι	15	12	42	16	..
Βόρειος Άφρική	..	10	290	16	..
Άλλαι χώραι	..	..	75	62	..
Γενικόν σύνολον	75	250	1.400	1.217	40

	Όλλαν. Σουηδ.		Έλβετ.		Ήν.Βασ. Σύνολον
	Όλλαν.	Σουηδ.	Έλβετ.	Ήν.Βασ.	
Νότιος Εύρώπη	34	13	595	100	2.830
Έλλάς	2	..	7	..	225
Γιουγκοσλαβία	2	5	4	..	125
Ίσπανία	16	..	79	..	675
Ίταλία	8	5	500	..	1.500
Πορτογαλία	1	..	1	..	125
Τουρκία	6	..	4	..	180
Δυτική Εύρώπη	40	140	180	600	1.500
Αυστρία	1	4	32	..	105
Βέλγιον	20	..	..	..	75
Γαλλία	1	..	33	..	110
Γερμανία	8	17	88	..	200
Όλλανδία	—	..	..	..	100
Πολωνία	1	..	..	..	155
Βόρειαι χώραι	..	98	..	..	120
Άλλαι	7	..	23	..	635
Βόρειος Άφρική	3	..	..	..	350
Άλλαι χώραι	5	..	4	500	700
Γενικόν σύνολον	83	155	780	1.200	5.380

Πηγή : Economic Survey for Europe in 1965, UN/ECE 1966.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

Σχέδιον έρωτηματολογίου συμπληρωθέν υπό 10.000 μεταναστών έπισκεφθέντων την Έλλάδα (Χριστούγεννα 1964)

Ήμερομηνία Άμαξοστοιχία
Όνοματεπώνυμον σπουδαστού διενεργούντος την έρευναν

1. Πότε μετανάστευσις για πρώτη φορά;
2. Έπιστρέφεις για 1η, 2η, 3η φορά; (γράψε πόσες φορές)
3. Έπιστρέφεις για τις γιορτές; (γράψε ΝΑΙ ή ΟΧΙ)
4. Έπιστρέφεις για να μείνεις οριστικά; (γράψε ΝΑΙ ή ΟΧΙ)
5. Άν έπιστρέφεις μόνο για τις γιορτές, πόσο καιρό λογαριαζεις να μείνεις ακόμη στο έξωτερικό;
6. Που δουλεύεις τώρα στο έξωτερικό; (έργοστάσιο, οικοδομές, άνθρακωρυχεία, κτλ.)
7. Άν δουλεύεις σε εργοστάσιο, γράψε τι παράγει.
8. Σε ποιά τμήμα δουλεύεις; (του εργοστασίου, των οικοδομών, των άνθρακωρυχείων, κτλ.)

9. Τι δουλεία κάνεις εκεί; (να την περιγράψεις, όταν είναι δύσκολος ό μονολεκτικός προσδιορισμός)
10. Τι δουλεία έκανες πριν πρωτογίνης από την Έλλάδα;
11. Θα ήθελες να γυρίσης να εργασθής στην Έλλάδα;
12. Άν θα ήθελες να γυρίσης, τι δουλεία θα ήθελες να κάνης;
13. Θα δεχόσουν δουλεία σε εργοστάσιο;
14. Τι μεροκάματο θα ήθελες να παίρνης; Δρχ.
15. Άν δέν θα δεχόσουν δουλεία σε εργοστάσιο, θα ήθελες καμιά βοήθεια για να προκόψης επαγγελματικά στην Έλλάδα; Τι είδους βοήθεια;
16. Πόσα κερδίζεις τώρα στο έξωτερικό;
  - την ώρα
  - τό μήνα
  - (του κανον. ώραριου) (χωρίς υπερωρίες) (με υπερωρίες)
17. ΟΝΟΜΑ ΕΠΩΝΥΜΟ ΗΛΙΚΙΑ (ήμερομ. γεννήσεως)
18. Που μπορούμε να σου γράψουμε στην Έλλάδα;
19. Που μπορούμε να σου γράψουμε στο έξωτερικό;

Πίναξ 1. Τόπος προελεύσεως των μεταναστών

	Άρρενες %	Θήλεις %	Σύνολον %
Πρωτ. νομού (άστυ) 1.532	20,9	606	28,8
Άλλου εις τόν νομόν (άγροται) 5.678	77,5	1.445	68,8
Δέν άπήνητησαν 119	1,6	50	2,4
Σύνολον 7.329	100,0	2.101	100,0
Πολ. συγκρότημα Άθηνών	459	186	645
Πολ. συγκρότημα Θεσ/κης	324	153	477
Σύνολον	783	339	1.122

Πίναξ 2. Χώραι ύποδοχής μεταναστών

	Άρρενες %	Θήλεις %	Σύνολον %
Αυστρία	14	0,2	2
Βέλγιον	16	0,2	5
Γαλλία	6	0,1	—
Γερμανία (Δυτική)	6.869	93,7	2.012
Έλβετία	130	1,8	58
Ήνωμένον Βασιλείον	2	0,0	2
Όλλανδία	70	0,9	1
Σουηδία	15	0,2	4
Άλλαι χώραι	5	0,1	1
Δέν άπήνητησαν	202	2,8	16
Σύνολον	7.329	100,0	2.101

Πίναξ 3. Έτος μεταναστεύσεως

Έτος	Άρρενες %	Θήλεις %	Σύνολον %
1951	1	0,0	0
1952	2	0,0	1
1953	8	0,1	1
1954	10	0,2	0
1955	9	0,2	0
1956	27	0,3	0
1957	72	1,0	2
1958	20	0,2	1
1959	47	0,6	8
1960	483	6,6	89
1961	766	10,5	227
1962	1.429	19,5	478
1963	2.150	29,3	767
1964	2.217	30,3	493
Δέν άπήνητησαν	88	1,2	34
Σύνολον	7.329	100,0	2.101

Πίναξ 4α. Ὡρνιαία ἀμοιβή

Μάρκα*	Ἀρρενες	%	Θήλειες	%	Σύνολον	%
1,99	37	0,5	26	1,3	63	0,6
2 - 2,99	502	6,8	761	36,2	1.263	13,4
3 - 3,99	2.934	40,1	685	32,6	3.619	38,4
4 - 4,99	2.013	27,5	113	5,3	2.126	22,5
5 - 5,99	409	5,7	9	0,4	418	4,5
6 - 6,99	66	0,9	1	0,1	67	0,7
7 - 7,99	13	0,1	0	0,0	13	0,2
8 - 8,99	21	0,2	0	0,0	21	0,2
9 - 9,99	16	0,2	1	0,1	17	0,2
Δέν ἀπήντησαν	1.318	18,0	505	24,0	1.823	19,3
Σύνολον	7.329	100,0	2.101	100,0	9.430	100,0

Πίναξ 4β. Μηνιαία ἀμοιβή

60 - 299	51	0,7	88	4,0	139	1,5
300 - 699	3.634	49,5	1.675	80,0	5.309	56,3
700 - 1.099	2.633	36,0	64	3,0	2.697	28,5
1.100 - 1.499	111	1,5	0	0,0	111	1,2
1.500 - 1.899	11	0,1	0	0,0	11	0,1
1.900 και ἄνω	4	0,0	0	0,0	4	0,0
Ἄλλη ἀπάντησις	13	0,2	2	0,0	15	0,2
Δέν ἀπήντησαν	872	12,0	272	13,0	1.144	12,2
Σύνολον	7.329	100,0	2.101	100,0	9.430	100,0

Πίναξ 4γ. Μηνιαία ἀμοιβή (μὲ ὑπερωρίες)

50 - 399	26	0,4	74	3,5	100	1,1
400 - 799	1.783	24,4	810	38,5	2.593	27,5
800 - 1.199	2.024	27,6	55	2,6	2.079	22,0
1.200 - 1.599	332	4,5	1	0,0	333	3,5
1.600 - 2.099	17	0,2	0	0,0	17	0,2
2.100 και ἄνω	1	0,0	0	0,0	1	0,0
Ἄλλη ἀπάντησις	52	0,7	9	0,4	61	0,7
Δέν ἀπήντησαν	3.094	42,2	1.152	55,0	4.246	45,0
Σύνολον	7.329	100,0	2.101	100,0	9.430	100,0

* Λι ἀμοιβαὶ εἰς νόμισμα ἄλλων χωρῶν μετετράπησαν εἰς γερμανικά μάρκα.

Πίναξ 5. Συχνότης ἐπισκέψεων εἰς Ἑλλάδα

Ἀριθμὸς ἐπισκέψεων	Ἀρρενες	%	Θήλειες	%	Σύνολον	%
1η	3.979	54,3	1.231	58,6	5.210	55,2
2α	1.942	26,5	541	25,7	2.483	26,3
3η	858	11,7	207	10,0	1.065	11,3
4η	303	4,1	48	2,3	351	3,7
5η	57	0,8	12	0,6	69	0,7
6η	24	0,3	5	0,2	29	0,3
7η και ἄνω	13	0,2	3	0,1	16	0,3
Ἄλλη ἀπάντησις	36	0,5	14	0,6	50	0,5
Δέν ἀπήντησαν	117	1,6	40	1,9	157	1,7
Σύνολον	7.329	100,0	2.101	100,0	9.430	100,0

Πίναξ 6. Ἐπιστροφή διὰ τὰς διακοπὰς και ὀριστικὴ ἐπιστροφή

Ἐπιστροφή	Ἀρρενες	%	Θήλειες	%	Σύνολον	%
Ὀριστικὴ	705	9,6	204	9,7	909	9,6
Διὰ τὰς διακοπὰς Χριστουγέννων 1964	6.060	82,7	1.760	83,8	7.820	83,0
Ἀβέβαιος	382	5,2	103	4,9	485	5,1
Ἄλλη ἀπάντησις	70	1,0	6	0,3	76	0,8
Δέν ἀπήντησαν	112	1,5	28	1,3	140	1,5
Σύνολον	7.329	100,0	2.101	100,0	9.430	100,0

Πίναξ 7. Προβλεπομένη διάρκεια παραμονῆς εἰς τὸ ἐξωτερικόν (μετὰ τὰς διακοπὰς Χριστουγέννων 1964)

	Ἀρρενες	%	Θήλειες	%	Σύνολον	%
Μονίμως	84	1,3	21	1,1	105	1,2
Δι' ὀρισμένον χρόνον	3.287	49,4	929	48,7	4.216	49,2
Μέχρι πραγματοποίησης τοῦ σκοποῦ του	379	5,7	73	3,8	452	5,3
Ἄγνωστον	2.390	35,9	778	40,8	3.168	37,0
Ἄλλη ἀπάντησις	230	3,5	37	1,9	267	3,1
Δέν ἀπήντησαν	286	4,2	69	3,7	355	4,2
Σύνολον	6.656	100,0	1.907	100,0	8.563	100,0
Δι' ὀρισμένον χρόνον (ἀνά...)						
Ἔτη						
1	962	29,3	266	28,6	1.228	29,1
2	1.073	32,6	297	32,0	1.370	32,5
3	467	14,2	167	18,0	634	15,0
4	178	5,4	57	6,2	235	5,5
5	344	10,5	94	10,1	438	10,4
6	38	1,2	3	0,3	41	1,0
7	13	0,4	2	0,2	15	0,4
8	11	0,3	7	0,7	18	0,5
9	3	0,1	1	0,1	4	0,1
10 και πλέον	198	6,0	35	3,8	233	5,5
Σύνολον	3.287	100,0	929	100,0	4.216	100,0

Πίναξ 8. Ἐπιθυμία ἐπιστροφῆς δι' ἐργασίαν ἐν Ἑλλάδι

	Ἀρρενες	%	Θήλειες	%	Σύνολον	%
Ἐπιθυμοῦν	5.944	81,1	1.731	82,4	7.675	81,4
Δέν ἐπιθυμοῦν	366	5,0	142	6,8	508	5,4
Ἀβέβαιοι	553	7,5	132	6,3	685	7,3
Ἄλλη ἀπάντησις	179	2,4	29	1,4	208	2,2
Δέν ἀπήντησαν	287	4,0	67	3,1	354	3,7
Σύνολον	7.329	100,0	2.101	100,0	9.430	100,0
Ἀποδοχὴ ἐργασίας εἰς ἐργοστάσιον	5.712	78,0	1.699	80,9	7.411	78,6
Μὴ ἀποδοχὴ	708	9,7	194	9,2	902	9,8
Ἀποδοχὴ ὑπὸ ὄρους	307	4,2	76	3,6	383	4,0
Ἄλλη ἀπάντησις	122	1,6	14	0,7	136	1,4
Δέν ἀπήντησαν	480	6,5	118	5,6	598	6,2
Σύνολον	7.329	100,0	2.101	100,0	9.430	100,0

Πίναξ 9. Ζητούμενον ημερομίσθιον εν περιπτώσει επιστροφής

Ημερομίσθιον	Αρρενες %	Θήλειες %	Σύνολον %
Μέχρι 49 δρχ.	5	13	18
50	24	0,4	130
51 - 59	5	23	7,7
60	41	0,7	217
61 - 69	11	23	13,0
70	114	1,8	191
71 - 79	51	19	11,4
80	452	7,4	356
81 - 89	44	6	21,2
90	179	2,9	42
91 - 99	31	3	2,5
100	1.498	24,4	388
101 - 109	8	0	23,1
110	99	1,6	1.886
111 - 119	11	0	8
120	829	13,5	7
121 - 129	32	2	0,4
130	182	3,0	11
131 - 139	30	1	4,2
140	102	1,7	5
141 - 149	13	0	0,2
150	1.219	19,8	91
151 - 159	6	0	5,4
160	91	1,5	1.310
161 - 179	58	3	6
180	143	2,3	15
181 - 199	26	3	0,9
200	530	8,6	37
201 - 249	87	6	2,2
250	96	1,4	6
251 - 299	23	1	2,5
300	60	1,0	2
300 και άνω	38	0,6	0,1
Σύνολον	6.138 (92,6)	1.680 (93,7)	7.818 (93,0)
Άλλη άπάντησις	634	202	836
Δέν άπήνητησαν	556	219	775
Σύνολον	7.328	2.101	9.429

Πίναξ 10. Άσκηθέν, άσκούμενον και προτιμώμενον επάγγελμα

Επάγγελμα	άσκηθέν*	άσκού-μενον*	επιθυ-μητόν*
Ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί, διδάσκαλοι, κτλ.	22	11	31
Υπάλληλοι γραφείου	147	25	150
Πωληται	194	10	281
Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, κτλ.	2.876	61	736
Μεταλλωρύχοι, λατόμοι, κτλ.	43	334	40
Άσχολούμενοι εις μεταφοράς	244	60	265
Τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας, μετά ή άνευ ειδικότητος ¹	4.236	8.508	3.177
Άσχολούμενοι εις την παροχήν υπηρεσιών	277	204	179
Άνεργοι και οικοκυραι	1.152	1	3
Διάφοροι	13	111	1
Άλλη άπάντησις	55	30	3.686
Δέν άπήνητησαν	171	75	881 ²
Σύνολον	9.430	9.430	9.430

* άσκηθέν πρό της μεταναστεύσεως, άσκούμενον έν τώ έξωτερικώ, επιθυμητόν μετά την επιστροφήν.

Πίναξ 10. (συνέχεια)

Επάγγελμα	άσκηθέν*	άσκού-μενον*	επιθυ-μητόν*
<i>Ποσοστά</i>			
Ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί, διδάσκαλοι, κτλ.	0,2	0,1	0,3
Υπάλληλοι γραφείου	1,5	0,2	1,6
Πωληται	2,1	0,1	3,0
Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, κτλ.	30,5	0,6	7,8
Μεταλλωρύχοι, λατόμοι, κτλ.	0,4	3,6	0,4
Άσχολούμενοι εις μεταφοράς	2,6	0,6	2,8
Τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας, μετά ή άνευ ειδικότητος ¹	45,0	90,3	33,7
Άσχολούμενοι εις την παροχήν υπηρεσιών	3,0	2,2	1,9
Άνεργοι και οικοκυραι	12,2	0,0	0,0
Διάφοροι	0,1	1,2	0,0
Άλλη άπάντησις	0,6	0,3	39,1 ³
Δέν άπήνητησαν	1,8	0,8	9,4
Σύνολον	100,0	100,0	100,0

* άσκηθέν πρό της μεταναστεύσεως, άσκούμενον έν τώ έξωτερικώ, επιθυμητόν μετά την επιστροφήν.

1. Περιλαμβάνει 1.002 οικοδόμους και 1.569 «εργάτας άνευ άλλου προσδιορισμού» (πρό της μεταναστεύσεως). 1.362 οικοδόμους και 1.107 «εργάτας άνευ άλλου προσδιορισμού» (εις Γερμανίαν). 640 οικοδόμους και 856 «εργάτας άνευ άλλου προσδιορισμού» (κατά την επιστροφήν εις Έλλάδα).

2. Περιλαμβάνει και τούς μη επιθυμούντας να επιστρέψουν εις την Έλλάδα.

3. Κατά τό μεγαλύτερον μέρος τά άτομα αυτής της κατηγορίας πρέπει να προστεθούν εις την κατηγορίαν «τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας, μετά ή άνευ ειδικότητος», διότι κατά τό πλείστον εδήλωσαν ότι προτιμούν «μιά δουλειά, όποια και να είναι».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

Πίναξ 1. Ένδεικτική στατιστική επιστρεφόντων μεταναστών άπογραφέντων εις βιομηχανίας - μέλη του Συνδέσμου Έλλήνων Βιομηχάνων

Κλάδος δραστηριότητος	Άπογραφείσαι επιχειρήσεις	Επιστρεφόντες μετανασται
20 Διατροφής μη συμπεριλαμβανόμενων τών ποτών	6	6
21 Ποτών	1	1
23 Υφαντουργίας	9	18
24 Υποδήσεως, ένδύσεως, κτλ.	1	1
25 Ξύλου, εκτός έπιπλαποιίας	1	2
27 Χάρτου και ειδών εκ χάρτου	3	12
30 Προϊόντων έξ έλαστικού και πλαστικών υλών	1	1
31 Χημείας	3	13
33 Προϊόντων εκ μη μεταλλικών ορυκτών	2	8
35 Μεταλλικών κατασκευών, εκτός μηχανών και υλικού μεταφορών	4	18
36 Κατασκευής μηχανών και εργαλείων εκτός μεταφορικών μέσων και ηλεκτρικών μηχανών	2	8
37 Κατασκευής ηλεκτρικών μηχανών και συσκευών	5	29
39 Άλλαι βιομηχανίαι	1	1
Σύνολον	39	118